

Celilabad İlçesi ve Çevresi Halk Edebiyatı ve Folkloru Üzerine Bir İnceleme

Raul Dinyev

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve
Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi olarak sunulmuştur.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Eylül 2019
Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü onayı

Prof. Dr. Ali Hakan Ulusoy
L.E.Ö.A. Enstitüsü Müdür Vekili

Bu tezin Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarım.

Prof. Dr. Adnan Akgün
Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı

Bu tezi okuyup değerlendirdiğimizi, tezin nitelik bakımından Türk Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans derecesinin gerekleri doğrultusunda hazırlandığını onaylarız.

Yrd. Doç. Dr. Elnara Bashirova
Tez Danışmanı

Değerlendirme Komitesi

1. Doç. Dr. Burak Gökbulut

2. Yrd. Doç. Dr. Elnara Bashirova

3. Yrd. Doç. Dr. Emel Kaya

ÖZ

Celilabad İlçe'si Azerbaycan devleti sınırlarının güney kısmında yerleşiyor. Celilabad'a 1967 senesinde Azerbaycan'ın Nahçıvan muhtar devletinde doğmuş ünlü yazar Celil Memmedguluzade'nin adı verilmiştir. Celilabad güney ilçeleri arasında en büyük araziye sahiptir.

Halkbilim, ilkel zamanların yazılmamış tarihidir. Halkbilimin ilmi görevlerinden biri halkın gelişme evrelerini saptaması ve halkın geleneğinde sağlam ve yaşayabilmesi gereken şeylerin korunmasına çalışmasıdır.

Celilabad ilçesi ve çevresinde yaşayan halkın bin yıllardan bu yana ağızdan ağıza, dilden dile anlatılan ve geçerliliğini yitirmeyen halk kültürü, deyimleri, halk oyunları, halk hekimliği ve diğer folklor örneklerini bizden önceki araştırmacılardan farklı olarak daha geniş ve verimli bir şekilde inceleyip, gelecek nesillere ulaşabilmek için bir araştırma başlattık.

Bu araştırmanın büyük bir kısmı hem Celilabad İlçesinde, hem de ilçenin farklı köylerinde yaşayan insanların hafızalarından derlenmiştir.

Folklorik öğeleri toplarken araştırma sırasında kaynak kişilerin verdiği bilgiler kullanılmıştır.

Türkiye'de olan bazı folklor örnekleri ile Celilabad ilçesinde de günümüzde hala sürdürülmekte olan bir çok folklor örnekleri benzerlik teşkil etmektedir. Bu çalışmanı yapmakta amaç benzerlik teşkil eden örnekleri karşılaştırarak her iki kültürün aynı folklorik öğelere sahip olduğunu ortaya çıkarmaktır.

İncelememizde Celilabad ilçesi ve çevresinde yaşayan halkın söz sanatı, düyün ve bayram gelenekleri, aynı zamanda halk hekimliği, halk oyunları, mani ve ağıtları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra dualar, beddular, ata sözleri ve deyimler de

kaynak kişilerden derlenip toplanmıştır. İlçede ve ilçe'nin farklı köylerinde yaşayan kişilerden alınan bilgiler daha önce hiçbir yerde yayınlanmamıştır.

Bu çalışmada yer alan folklor örnekleri, diğer il ve ilçelerdeki folklor örnekleri ile benzer ve farklı taraflarıyla incelenmiştir.

Güney Azerbaycanla sınırı olan bu ilçede ve derleme yapılan köylerde bir birilerine kucak açmayı, sevgi ve saygı içerisinde yaşamayı bilen halkla iç içe girdikçe, sohbet ettikçe sadece yaşlılarda değil, gençlerde bile o kültürü nasıl kavradıkları, yani insan olmanın ne demek olması felsefesini atılan her adımda, girilen her köyde, misafiri olunan her evde en yüksek şekilde görmek mümkün.

Anahtar Kelimer: folklor, halk edebiyatı, folklorik öğeler

ABSTRACT

Jalilabad District is located at the south part of the Republic Of Azerbaijan. Jalilabad was named after a prominent writer Jalil Mammadguluzadeh, who was born in the year 1967 at Nakhchivan Autonomous Republic. The largest surface area amongst the southern regions belongs to Jalilabad.

Folklore is the unwritten history of primitive times. One of the scientific tasks of folklore is to determine the stages of development of the people and to protect the solid and viable things in the tradition of the people.

Differently than previous researchers, I took a step forward to reach to future generations by the people living in and around Jalilabad have been able to examine the examples of folk culture, idioms, folk dances, folk medicine and other folkloric elements that have transmitted orally from one generation to another for thousands of years.

A large part of this research was compiled from the memories of people living in both Jalilabad District and different villages of this district.

While collecting folkloric elements, the information given by the source persons was used during the research.

Some folklore samples within Turkey represents similarity with many folklore examples in some districts of Jalilabad which are still observed nowadays. The aim of this study is to compare similar examples and reveal that both cultures have the same folkloric elements.

In our study, the art of rhetoric, weddings and festivals traditions, as well as folk medicine, folk dances, mania and laments of the people living in and around Jalilabad district were discussed. In addition, prayers, curses, ancestor words and

phrases were collected from the source persons. Information received from people living in the district and in the different villages of the district has never been published before.

Folklore samples in this study were examined with similar and different aspects with folklore samples in other provinces and districts.

While intertwining with the people of this district and its nearby villages, which are located at the border with a South Azerbaijan, it is obvious that they know how to live a life full of peace and love. It is highly notable that this culture and also a philosophy of being humanistic is very well comprehended not only by the seniors but also by the younger generation in every village and in every place that i set my foot on.

Keywords: folklore, folk literature, folkloric elements

TEŞEKKÜR

Tez danıőmanım Yard. Doç. Dr Elnara Baőirova hocama tez danıőmanlıęımı kabul edip ve yakından ilgilendiği için çok teşekkür ediyorum.

Bölüm başkanım Prof. Dr. Adnan Akgün hocama ilgi ve yardımlarından dolayı çok teşekkür ediyorum.

Yard. Doç.Dr Gülseren Tor hocama manevi desteğine ve ilgisine göre çok teşekkür ediyorum.

Universite hayatı süresince bana her zaman maddi ve manevi destek olan anne ve babama çok teşekkür ediyorum.

Çalıőmamın yazı biçiminde, sayfa düzenlenmesinde gösterdiği yardımları için arkadaşım Arzu Őamil'e çok teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

C ilçesi	Celilabad ilçesi
K.K	Kaynak kişi
R.D	Raul Dinyev

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vii
KISALTMALAR	viii
1 GİRİŞ	1
1.1 Celilabad İlçesi`nin tarihi ve demografik yapısı	3
1.2 Hanegah köyünün tarihi ve demografik yapısı	5
1.2.1 Hanegah düğün gelenekleri	15
1.2.2 Hanegah, maniler, ağıtlar	23
1.3 Uzuntepe köyünün yerleşim yeri ve demografik yapısı.....	32
1.3.1 Celilabad, Uzuntepe köyü, oyunlar	33
1.4 Celilabad ilçesi`nde ve köylerinde yaşayan halkın halk hekimliği ve bu anlayışa olan bakışı	37
1.4.1 Halk hekimliğinde kullanılan usüller	41
2 HALK OYUNLARI	43
2.1 Celilabat`da yaşayan halkın zamanla oluşturduğu ve genellikle oynadığı oyunlar.....	43
2.1.1 Celilabad ilçesinde yaşayan Orant boyunun düyün, bayram gelenekleri ve oyunları, tebabetle ilgili görüşleri.....	47
2.1.2 Kaynak kişilerin oyunlarla ilgili verdiği bilgilerin kısa tahlili	53
2.2 Gelenek ve görenekler	54
2.2.1 Kaynak kişilerin gelenek göreneklerle bağlı verdiği bilgiler	55
2.3 Üç tepe köyü dualar, beddualar, deyimler, küfürler	56

3 FOLKLORİK ÖĞELER	63
3.1 Hikaye	63
3.1.1 Esnek esnek getirir, hayıf sana ahırdaki	64
3.1.2 Kurnaz köpekle kurt'un hikayesi	65
3.1.3 Reddime kurban olum, bu redd benim reddimdi.....	66
3.1.4 Tuz eken aile	66
3.1.5 Tenbel gelin ve kayınana.....	67
3.1.6 Bana onbirinci sınıfın sorusunu sordunuz	68
3.1.7 Ayaktan bileme iyidir	69
3.2 Fıkralar	70
3.2.1 Arka koltukta oturanın kim olduğunu ise anlayamadım	70
3.2.2 Siz yeyiniz, biz her gün yiyoruz	71
3.3 Masal.....	72
3.3.1 Yazılan yazı bozulmaz	72
3.4 Günümüzde de kullanılan bazı folklor ürünleri	76
4 DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	81
KAYNAKLAR	84

Bölüm 1

GİRİŞ

“Folklor” olarak adlandırılan halkbiliminin asıl konusu insandır. Tarih kadar eski olan bu sahayı teşkil eden destan, masal, efsane, halk hikayesi, atasözü hatta dua, beddualarda biz, bir milletin yaşayış biçimini, sevinç ve tasesını, gelenek ve göreneklerini, dinini, bir yerde de tarihini bulduğumuz bir kaynaktır. Vatan ve millet sevgisinin, ahlaki değerlerin en güzel örneği, folklor ürünlerinde gizlidir. Kısacası bir milletin kültür tarihi hakkında bilgi sahibi olmak için, o milletin kültür ürünlerine bakmak gerekir. Bunların gelecek nesillere aktarılması, folklorun görevidir. Sözü edilen ürünlerden faydalanmak için onların derlenmesi araştırılıp incelenmesi, eski ve yeni unsurların ortaya çıkarılması lazımdır. Bu surette hem kültürümüzle ilgili çeşitli konulardaki gelişme ve değişmeler ortaya çıkacak; hem de Türkiye`de bulunan bir çok ilçenin folkloru ile karşılaştırma yapılacaktır.

Folklor araştırmalarının önemi daha XVII yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Jean de La Fontaine isimli Fransız bir şair tarafından toplanmaya başlanan masallar ona bir ün kazandırmakla beraber, dünyaya folklorun araştırılmağa değer bir bilgi olduğunu ispat etmiştir.

“İlk altı kitap, premier Recueil (“birinci toplama”), 1668 yılında yayınlandı ve beş daha fazla kitap (ikinci Recueil 1678-79 cinsinden) ve 1694 yılında onikinci kitabı Fabllar yayınlandı. Bu kitap diğerlerinden farklı olarak daha yansıtıcı, daha kişiseldi.”(Chauhan, Jean de La Fontaine’in Biyografisi, 2013:3)

Çalışmamızda Grimm kardeşleri ve Johann Gottfreid von Herder`in folklor toplama yöntemine uygun fakat daha modern şekilde yani ses kayıt cihazları ile kaynak kişiden folklor örneklerini toplama ve onları diğer Türk folklor örnekleri ile karşılaştırılacaktır.

Türkiye`de Tanzimat Döneminden başlayarak folklor araştırmaları gelişme göstermiştir. Özellikle Rıza Tevfik, Ziya Gökalp, Fuad Köprülü gibi araştırmacıların çalışmalarıyla kabul gören folklor, sonraki yıllarda Cumhuriyet dönemiyle birlikte günümüze değin önemli aşamalar kaydetmiştir. Türkiye`deki folklor araştırmacıları için özellikle yazılı kaynaklarda folklorla ilgili çok çeşitli bilgiler bulmak mümkündür. Bu yazılı kaynaklar arasında Orhun Abideleri, Kutadgu Bilig, Divanü Lugati`-Türk, destan ve efsane kitapları, rûznameler, sûnameler, cönkler, fütüvvetnameler, fermanlar, menakıpnameler, salnameler, divanlar, arşivler ve seyahatnameler gibi çok sayıda materyal yer almaktadır. (Türk Edebiyatı Ansiklopedisi: 536)

Türk edebiyatlarının, büyük tarihe ve geleneklere sahip bir kolunu da Azerbaycan Edebiyatı oluşturmaktadır. Azerbaycan Edebiyatı`nın tarihi, onu yaratan halkın tarihî gibi eski ve zengindir. Azerbaycan Türklerinin binlerce yıllık tarihleri boyunca geçtikleri mücadelelerle dolu hayat yolu, yaşadıkları sevinçli ve kederli dönemler, elde ettikleri bilgi ve tecrübeler, inandıkları manevî ve ahlâkî kanaatler tüm yönleri ile bu edebiyatta yansımıştır. Son derece elverişli coğrafî mevkide, Asya ile Avrupa'nın kapısında yerleşen, tabiatı`nın güzelliği, topraklarının verimliliği, doğal kaynaklarının zenginliği ile seçilen Azerbaycan, zaman zaman kanlı savaşlara sahne olmuş, muhtelif zümre ve kavimler bu ülkenin topraklarından geçmiştir. Bu, bir taraftan Azerbaycan'ın kültür servetlerine acımasız darbeler indirmiş, binlerce edebiyat ve medeniyet abidesinin ebediyen mahvına neden olmuştur, öbür taraftan

ise, farklı dillerde konuşan, farklı dinlere inanan, farklı kültür geleneklerine sahip olan muhtelif toplulukların Azerbaycan'da olması, bu eski Türk yurdunun özgün ve tekrarsız bir edebiyat oluşturmasına imkan sağlamıştır.

Diğer dünya halkları gibi Azerbaycan Türklerinin de yazılı edebiyatlarının temelinde şifahî edebiyat, yahut halk edebiyatı vardır. Gerek dil, gerekse konu açısından yabancı etkilerden her zaman uzak kalmış olan halk edebiyatı, onu yaratan, muhafaza eden ve gelecek nesillere ulaştıran milletin iç dünyasını, hayata bakışını, yaşam felsefesini herhangi bir yazılı kaynaktan daha sağlıklı yansıtır. Diğer taraftan, halk edebiyatındaki mitoloji unsurları, rumuzlar, tarihî olaylarla çağrışımlar, onların en eski dönemlerin yadigârı olduklarını, halkın hafızasında binlerce yıl boyu yaşayarak günümüze ulaştıklarını göstermektedir.

(<http://azerbaycan.dilededebiyat.net/genel-hatlariyla-azerbaycan-edebiyati/genel-hatlariyla-azerbaycan-halk-edebi>)

Azerbaycan`ın en eski yaşayış yerlerinden biri olan Celilabad ilçesinin folkloru da onun tarihi kadar eskilere dayanıyor. Araştırma gereği Celilabad`ın tarihi de kısaca ele alındı.

1.1 Celilabad İlçesi`nin tarihi ve demografik yapısı

Mugan ovası, eski Azerbaycan'ın solgun toponizmlerinden biridir. Bu bölgenin 3500-4000 yıl önce tarihi kaynaklarda, bir bütün olarak ve hatta bazen ayrı eyaletlerde bulunduğu bilinmektedir. 1635 Kasım'ında Mughan'ı ziyaret eden ünlü Alman coğrafyacı Adam Oleari, "Türkler bu çölü çağırdı" diyerek 1000 kişilik bir yer olduğunu yazdı. "Mugan" kelimesinin anlamıyla ilgili keşfedilmemiş ve açıklanamayan birçok görüş söylemek mümkündür (aşağıdaki yorumlardan bazılarına değineceğiz). Çünkü bu çalışmanın doğru anlaşılması, bu ülkemizin güzel kesiminin tarihi, kültürel ve manevi değerleri üzerinde çok önemlidir. Sayısız

kültürel yaratıklarla filtrelenmiş olan Mugan'ın ülkesi, eski zamanlardan beri antik arkeolojik sanatın keşfedildiği ana yerlerden biri olmaya devam ediyor. Hazırda ilçe'nin yaşlı sakinleri buranı eski adı ile Hemeşere adlandırıyor. Arkeoloğlarımızın geldiği kanata göre Hemeşere Mişarçay medeniyeti milattan önce ikinci bin yıllığa aittir. (<http://inform.az/index.php?newsid=25199>)

Eski ve orta yüzyıl tarihçileri Hemeşeri'nin kadim yaşayış yeri olduğunu yazıyorlar. Seidbeyli Kazımbeyoğlu “Cavahirnameyi Lenkeran”, (ikinci adı “Seidiyye”dir.) adlı kitabında Hemeşere Kulesi'nin Muğan düzündeki yerleştiğini ve onu Eberşehre ibn Quderz'in yaptırdığını yazıyor. (Kazımbeyoğlu, Seidiyye,2005:122)

Fars, Tacik şairi E. Firdovsi “Şehname” adlı kitabında şehri överek şöyle yazıyor.

Eberşehre vuruşup sanki cihanı tutdu,

Dünyada öz cengi ile, nurlu mekanı tutdu.

Rus tarihçisi İlya Berezin kendisi'nin yazdığı “Puteşestvie v Persiyu”(Kazan 1871) adlı eserinde yazıyor ki Eberşehri araplar tarafından dağıtılarak köy haline gelmiştir. (Qasimov, Celilabad'ın tarihi, etnonim ve topografyaları, 2014:15)

Tarihi rivayetlere göre Hemeşara 7 defa sel basmış ve deprem sonucunda, bir defa Hazarlar'ın, 9 defa ise Araplar'ın işgalleri'nin sonucunda dağılmıştır. Dağılmış şehre Araplar Muklar'ın yani ateşperestler'in şehri anlamında, Muğan şehri diyorlarmış.

Bu yaşayış yeri Lenkeran şehri'nin Sebidağ kısmında yaşamış Hemeşere kabilesi'nin adı ile bağlıdır. 19. asrın sonlarında azerbaycanlılardan oluşan bu kabile 7 köyden ve 366 evden ibaret idi. (Azerbaycan toponimlerinin ensklopedik lugeti,2007:226)

1.2 Hanegah köyü'nün tarihi ve demografik yapısı

Adı soyadı: Rza Nemet oğlu Rzayev.

Doğum yeri ve yılı: Celilabad, 1954.

Eğitim durumu: Eğitilidir, tarih öğretmeni aynı zamanda tarih araştırmacısıdır.

Kimden öğrendiği: Yapmış olduğu araştırmalardan, tarih kitaplarından ve aynı zamanda büyüklerinden.

Derleme yılı ve yeri: 2019; Celilabad, Hanegah.

R. D Zahmet olmazsa kendinizi takdim edin

K. K Ben Rzayev Rza Nemet oğlu. C. ilçesinin Hanegah köyünde yaşıyorum. Benim yaşadığım arazinin tarihi çok kadim bir devri ahate ediyor. Bu gün Celilabad`ın tarihi yedi bin yıldır. Bunu bizim araştırmalar tasdik etmiştir. Celilabad`ın önceki adı Hemeşere olup. Bu da C. ilçesinde yetişen, adı Hemeşere olan üzüm çeşidi ile bağlıdır.

Sözü giden üzüm çeşidinden alınan şirelerin tutulduğu şişeler hal hazırda C. ilçesi, tarih muzesinde korunuyor.

Sonrakı adı ise Muğan şehri olmuştur. Muğan şehri ile ilgili muhtelif fikirler var. Ancak ben bir esasını söylemek istiyorum. Benim köylüm vardı, Memi kişi. O 140 yaşında dünyasını değiştirdi. Onunla söhbetim zamanı o diyordu ki benim dedem Murad kişi İran tepesinden gelenden sonra Hanegah adlı türbenin etrafında meskunlaşmış.

Hanegah türbesinin yapıldığı yer. Yapılan araştırmalar sonucu buradan kalıntılar bulunmuştur. Detaylı bilgi kaynak kişinin konuşmasında mevcuttur.

Kardeşimin biri Şilavenge “Gomşu köy, köy adı” ile Şehriyar “arazi adı” arasında bir arazide şehir mevcut idi ki, o da o şehirde yaşamış. Buradan da malum oluyor ki Şilavenge ile Şehriyar arasında şehir olub. Hatta yerli ahali, Şilavenge

ahalisinin yaşlıları çocukları mal otlatmağa giderken diyorlardı ki, götürün şehir yerinde otladın.

Bu tarihi elbetde ki bizim orada yaptığımız arkeoloji kazıntılar zamanı hatta o arazide on hektardan fazla yaşayış yeri aşkar etmişiz. Orta asırlara ait olan çok sayıda tabaklar bulunmuştur. Orada iştirak etmiş ustaların adları tabakların üzerinde arap harfları ile yazılmıştır.

Ben kendi köyümüz hakta özel olarak söylemek istiyorum ki köyümüzün tarihi aslında çok eskidir.

Hudu Tepesi

Azərbaycan devleti, Milli İlimlər Akademisi`nin koruma altına aldığı Hanegah türbesinin çevre görüntüsü

Türbenin yapıldığı arazinin geniş ölçüde görünüşü.

Örneğin biz Hudu tepesinde 2012 yılında yaptığımız arkeoloji kazıntıları zamanı bulduğumuz meymit onu isbat etdi ki, hala beş bin yıl bundan önce Tunc devrinden olan insanlar yaşamıştır. Ve aynı mezarda bulduğumuz muhtelif o devre ait olan tuncdan hazırlanmış silah, buçak ve çeşit çeşit keramikten tabaklar aşikar etmişdik. Bu tabaklar beş litreden, iki litre ve bir litrelik su testeleri bulunmuştur. Bu o anlama geliyor ki o insanların dini görüşleri güneşe inanıyorlarmış. Hepsi müzeye verilmiştir. İlginç tarafı bu ki cesedin yüzü doğuya defn edilmiştir.

Mezar taşlarının yakından görünüşü

Bana öyle geliyor ki bizim ahali Zerdüş dininden önce güneşe inanıyorlardı. Yani tek Allaha inam burada ortaya çıkmıştır. Elbetde onun yanında ocak da bulduk. Bu da onu isbat ediyor ki ateşperestliğin işaretidir.

Köyün diğer ilginç tarihi ise, ben yine diyorum o devrden başlayarak düzenli bir şekilde burada ahalinin yaşamasıdır. Ve orta asırlara geldikde ise önceki devirleri özel olarak belirtmek istemiyorum. Ona göre ki o devirlere ait elimde delil çok azdır. Ama beşinci asıra kadar tepede hayatın mevcut olduğunu ispat eden bir sürü deliller, örneğin gümüş para milatdan önce 37. yıllarda Parf hükümdarına ait Qotaza mahsus gümüş para bulmuşuz. Söylediğim bu para onaylıyor ki burada yaşayan kabile hiç de göçeri olmamış. Çokca kültürlü, oturak bir hayat sürmüş insanlar olup ki onlar Parfiyalılar ile ticari münasibetler kurmuşlar.

O devri ben araştırırken Hanegah köyünün merkezinde üç kabir bulduk. Üç kabrin yüzü güneşe defn olunması bunu izah etdi ki, hala İslamın mevcut olduğu zamanda da insanlar güneşe inamı akıllarından çıkarmamışlar. Sonraki devirde burada insanların oturak hayat tarzı onu ispat etdi ki, arapların bura hücumundan sonra bu arazileri ele geçirdiler ve burada İslam dinini yaymağa başladılar. Bu dinin yayılması onu gösterdi ki ahali az da olsa İslam dininden yararlanıp ilmi öğrenmeğe başladı ve muhtelif ülkelerle münasibetler yaratmağa başladılar.

R. D Bu tam olarak hangi yüz yıllarda yaşanmış?

K. K Bu bizim onuncu asırdan sonraki yani burada Araplar yedinci asırda. Öncelikle demek istiyorum ki 639 senesinde Azerbaycanda, Erdebilde onlar İslamı kabul edib. İlk defa olarak orada El Eşraz Qeys tarafından hutbeler okunub Hz. Ali'nin adına. Bu dergilerde de yazılmıştır. Yani onların karşısında biz durmadan İslam bizim güney arazimize de yayılıp. Bizim yerli ahali onlara mukavimet göstermeden onlar bizib Muğan'a kadar verimli topraklarımızı ele geçirdiler ve orada

ordular tutdular. Hem orduların gücüne din burada yayılmaya başladı. Bundan sonraki devirde parçalanmalar bir sürü tarikatlar ortaya çıkardı ki, bu tarikatlardan biri de sufilik olub. Elbetde sufiliğin yayılmasında güney arazisinde yayılmasında Şeyh Zahit İbrahim Lenkeranlının büyük rolü olmuştur. Onun da şeyhi şeyh Cemaleddinin olmuştur. Şu anda birinin kabri Astara`da, diğərinin kabri ise Lenkeranın şiekeran köyünde kalmaktadır. Şeyh Zahit İbrahim Lenkeranlının tabliğ etdiyi devirde Şeyh İsak Safiyeddin ondan sufilik dersini almıştır. Şeyh İsak Sefiyeddin Erdebile gelip, orada zengin bir kadınla evleniyor. O devirden başlayarak sufiliği yaymağı başarır. Azərbaycanda onuncu yüz yılda yaransa da Erdebil`de onun adı ile bağlanmışdır.

Onun sonraki devamcılar Şeyh Ali, Şeyh Cüneyt, Şeyh Haydar hem de bize malum olduğu gibi Şah İsmayıl Hatayi olub.

İlgindir, onlar nasıl olup ki, bu türbeleri burada salıplar. O devirde bize malumdur ki, Şeyh Sefinin sonraki evlatları Şeyh Cüneyt Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan`ın bacısı ile evlenmişdir. Bu tarihten malumdur. Sonradan ise Şeyh Haydar onun kızını almıştır.

O devirde sufilik Erdebil`e geniş yayılıp, büyük bir devlet haline gelmişdir Erdebil hakimliğı. Şahsen Uzun Hasan`ın devrinde bu arazilerde dörd yüzden fazla Hanegah dikilmişdir.

R. D Ve Bunlardan biri de bizim köyde olmuştur.

K. K Benim yaşadığım köyde de onlardan biri hazırda mevcuttur. Sonraki devirde Sovyet döneminde dağıtılsa da şimdiye kadar ziyaretgah gibi mevcut olmaktadır. Ziyaretgahların orada salınması, Sufi tarikatlarına mahsus olması bizim yani benim tarafımdan aşikar olunmuştur. Şu anda kültür bakanlı tarafından abide gibi tanınmaktadır. Bu arazide yaşayan insanlar burdan örneğın hetda Şeyh

Sefiyyetdin`i ve Şeyh Haydar`ın rehberliği altında döyüşlere gidip Şirvanşah hakimiyyetine karşı mücadile verilib. Farruh Yasar`a karşı mücdile vermiştir. O devirde orada ölen insanları oradan getirip burada defn ediyorlardı. Yüz yirmi yaşlı İmam kişi söylüyordu ki, şahsen onların türbe etrafında defn olunması çok çok kadim bir devri ahate ediyordu.

Son devirde de saygıdeyer bir insan ölende getirib burada defn ediyorlardı. Bu o demektir ki Sufi gelenek, göreneklerinin burda geniş yayılmasının esas şartlarından biridir.

R. D Halk arasında Nadir tepesi olarak adlanan o arazi hakkında bildiklerinizi söylemenizi rica ediyorum.

K. K Evet, bu Nadir tepesi hakkında muftelif rivayetler, muhtelif sohbetler var. Lakin oradan bizim araştırmalar sonucu topladığımız ok uçlukları onların” orada yaşayanların” Skiflere kadar uzandığını izah ediyor. “milatdan önce beş altıncı yüz yıllar”

Diyorlar ki o tepeni Nadir şah düzeldip. Ama ben buna inanmıyorum. Ben size demek istiyorum ki, unutmayın, o zaman Celilabad arazisi doğrudan da düzenlik olmuş. Düzenahda da insanın yaşaması mümkün değildir. Çünkü oranı su basıyordu. Deniz yakın olduğu için bu yerleri su basıyordu. O yüzden de böyle tepeler düzeltiliyordu ki, insanlar yüksekde yaşasın, su basmasın. O kişi her zaman derdi ki, düzen yerden şehir olmaz.

R. D O kişi dediyimizin adı ne idi?

K. K İman kişi. İman kişi diyordu ki, atalar sözü imiş. Düzen yerden şehir olmaz. Su basması bakımından. O zamanlar sudan korunmak için o tepeleri düzeltmişlerdi. Lakin sonradan ise Nadir şahın devrinde tepeler güvenlik müşahide

postu olup. Böyle müşahide tepelerinden biri Nadir tepesi, biri İlli tepe, diğeri ise Qazan köşküdür. Diğeri Yardımlıdaki tepe. Ta ki Erdebil`e kadar o tepelerdir.

R. D Özür diliyorum. Yalnızca Celilabadın özünde biliyoruz ki tepe olarak çok yer biliniyor. Örneğin, Uzun tepe, Üç tepe. Sizden ricam son olarak tepeler hakkında bilgi veriniz. Nasıl oldu bu tepeler yarandı, bunların yaranma nedeni ne idi ve aynı zamanda bunların bildiğimiz kadarının adlarını ve o tepelerin yerleştiği yerlerin hakkında bir az bilgi veriniz.

K. K Şöyle, Üç tepede Elikömektepe, Alhantepe, Poltepe. Bunlar üç tane tepedir. Bunlar bir birinin istikametinde yerleşiyordu. Ben demin belirttim, orada ahali rahat yaşamak için bina inşa edib yaşayırlar ki, su onları basmasın. Hatta öyle yerler düzeldi ki sular akıb denize gitsin.

Denize yakın olduğu için yağmur yağanda su oluşuyor. Bu gün bile yağmur yağdığında belki biliyorsunuzdur o yerleri su basıyor. Ataların söylediği fikirle ben razılaşıyorum ki düzen yerde şehir olmaz. Nadir tepesinden baktığında bizim doğu ve kuzey arazisi, sonra geçtik kuzey, batı arazisi. Oradan çevre aydın gözüküyor. şahsen Nadir tepeden baktığında bizim bu Bilesuvar çevresi, İran, özür dilerim ben İran deyemem, bizim arazidir. Güney Azerbaycan aydın görünüyordu. Maksat düşmanın nerden geldiğini birkaç kilometreden teyin etmek. Aynı zamanda İlli tepenin kendisi de bu maksatla salınmıştı. Ve Kazan Köşkü de. Bunların da her biri yirmi kilometreden bir, dört fersengden bir “bir ferseng beş kilometre” salınmışdı ki, çapar “atlı” vasıtası ile, at giden mesafaya salınmıştı. Mektublar götürülüyordu. Ve diğer taraftan ise buradan geçen karvan ordan müşahide olunuyordu. Yani hırsızlar onlara dokunmasın. Kazan Köşkünün sırrı bu gün de açılmayıb. Tarihi biz orta yüzyıllara ait ediyoruz ama orada araştırma yapılırsa Kazan Köşkü belki de ilk orta yüzyıllara ait olduğu belli olunur.

R. D Buradan böyle bir şey anladık ki, tepeler üç konuda insanlara lazım olub.

K. K Evet.

R. D Birincisi denize yakın olduğu için su basmasından korunmak, ikincisi düşman birliklerinin ne taraftan geldiğini tayin etmek.

K. K En yüksekleri onun için, düşmanın nerden geldiğini tayin etmek için istifade olunmuş. Ve küçük tepeler ise yaşayış için.

R. D Yani yaşayış için, düşmandan korunmak için ve gelip giden karvanları nezaretde tutmak için.

Ayrıca sizden bunu da sorayım. Siz öğretmensiniz. Ve son olarak sizden bunu da rica edeyim. Hangi yıllarda görev yapmışsınız ve devlet tarafından aldığımız ödüller neler olup?

K. K 1982 yılından ben C. ilçesinden gelib burada tarih öğretmeni olarak göreve başlamışım. Eski Tezekent köyü. Burada 18 sene mekteb direktoru olarak çalışdım. Sonrakı yıllar ise yani doksanlı yıllarda bir süre çalışdım. İki bin yılına kadar daha doğrusu.

R. D Şimdiki adı nedir o köyün dedik?

K. K Çemenli köyü. Lakin iki bin yılında orada öğrenci sayı azaldığı için oradan ayrılıp hazırda Perdi köyünde eğitim görevlisiyim. Devlet tarafından muhtelif ödüller almışım. Size açığını söyleyim ki, Sovyet devrinde, ben öğrenci iken Kurban Halilov. O zaman Sovyet mili meclisinin başkan yardımcısı tarafından fahri ferman almışım.

R. D Çok güzel. Ve yaşınızı da, zahmet olmasa.

K. K 1954. Önce tamamlayım. Sonrakı devrde Celilabad ilçe başkanı Aziz Azizov tarafından fahri ferman ve eğitim bakanlığı tarafından ise pedogoji muhazireler birincisi olarak ödül almışım.

R. D Çok güzel.

K. K Bu benim başarımdı.

R. D Fahri fermanlar almışsınız. Size Allah uzun ömr versin.

K. K Mekalelerimi söylemedim.

R. D Evet, evet. Bunu da söyleyin sonra kapatalım.

K. K Benim hal hazırki araştırma yaptığım, önce de söyledim. Birinci Hudu tepedir. Beş bin yıllık tarihimiz. Bu gün bulmuşuz. Ama onun yedi bin yıldan yukarı tarihi vardır. İkinci benim aşikar etdiğim ve bu gün araştırma yaptığım Hanegah türbesidir ki, ilk orta yüzyıllara aittir. Demin yukarıda bunları söyledim. Ve son araştırma yerim ise Akkaş denilen böyle bir çok eski deviri ahate eden ilginc tarihe sahip olan Sufi mezarlığıdır ki onları da artık yazıp tamamlamışım. Yakın zamanlarda kitab bastıracağım kismet olsa.

R. D Tekrardan tşk ediyorum. Minnetdarım, çok sağolun.

1.2.1 Hanegah düğün gelenekleri.

Adı soyadı: Rzayeva Tamaşa, Sadat kızı.

Doğum yeri ve yılı: Celilabad, 1957

Eğitim durumu: Orta eğitilmiş

Kimden öğrendiği: Büyüklerinden

Derleme yılı ve yeri: 2019, Celilabad, Hanegah

R. D Zahmet olmasa adınızı, soyadınızı, ata adını, ondan sonra yaşadığınız köyün adını deyiniz.

K. K Ben Rzayeva Tamaşa, Sadat kızı. Ben Hanegah köyünde yaşıyorum.

R. D Nişanlara nasıl gidilir, hangi kurallarla? Burada halkın geleneği nedir, hangi şekilde kız istemeğe gidilir?

K. K Biz önce kızın anası ile konuşuyoruz, anasından razılık alıyoruz. Yani kızının benim oğlumla evlenmeğe gönlü var ya yok. Önce ana gider razılık alır. Süfres hazırlanır. Ama çaya falan yakın durmuyor ana. Taki razılığı alana kadar. Razılığı alıp eve döndükten sonra eşi ile, kayını ile, kardeşi ile bir de elçi gidiyoruz. Onun da kendi kardeşi olur, akrabası olur, bacısı olur. Onlarla anlaşıyoruz. Örneğin razılığını alıyoruz. Evet cevabını aldıktan beş gün, üç gün sonra da gidip nişan takıyoruz, nişan götürüyoruz. Nişan götürürken de yine eş, dost, akraba, bacı, kardeş gideriz. Altın alırız. Giden adamların sayısına göre para veririz. Örneğin biz nişan takdığımızda beş yüz manat para verdik. Kendi bacı, kardeşlerim. Bizim kendi ailemiz altı kişiyiz.

R. D Bağışlayın, parayı ne için veriyorsunuz onlara?

K. K Yiyecek, içeceğe göre. Yardım olsun deye. Karşı tarafa yardım ediyoruz. Orada yiyip içiyorlar.

Örneğin nişanımız gerçekleşti. Nişandan sonra yine kıza düğün yapıyoruz. Başlık veriyoruz biz. Yine de kıza honça¹ düzeltiyoruz. Bacı, kardeş, yoldaşları ile arkadaşları ile kız gelin honça ile gidiyoruz kızın düğününe.

Kıza düğün yapıldıktan iki gün, üç gün sonra el kınası veriyoruz. Kızın ailesi. Oğlan evi de gidiyor oraya. Kına yaktı edende hediyeler veriyoruz, para koyuyoruz avucuna.

R. D Bes orada kadınlar hangi şiiri söylüyor, yahut hangi şarkıyı söylüyor, ne yapıyorlar?

¹ Honça- Nişanlarda ve düğünlerde kız evine içerisine tatlı, hediyelik ve s. ürünler konulan tepsi.

K. K Şiir falan eskiden idi. Türkü falan söylemek. Kaset okutub kız, gelin oynuyorlar, şenleniyorlar, bak böyle. Bundan önce hatırlıyorum, ben çocuk iken gelini getirib eve koyuyorlardı. Başka konuya geçmeyim de?

R. D Yok, söyle, söyle.

K. K Gelini getirip koyardılar, ortada oturardı. Her kes el çalıyordu, mübarek diyorlardı. Bak, böyle örneğin. Kızı getirmeğe giderken diyorlardı

Ay kız, nişanın gelip,

Kırmızı şalın gelip.

Aç kapını, çık eyvana,

Altın diş yarın gelib.

Bak, eskiden böyle var idi. Daha biz söylemiyoruz. Ben bunu hatırlıyorum.

Ben çocuk olanda kadınlar böyle sözler diyorlardı.

R. D Başka ne gibi sözler aklınızda kalmış?

K. K Gelini getirmeğe giderken diyorduk.

Şal almağa gelmişik,

Mal almağa gelmişik.

Biz oğlan adamıyık,

Götürmeğe gelmişik.

Gelin için. Bak, böyle, böyle. Bunları ben hatırlıyorum. Sonra örneğin bizim gelinin nişanı olanda gidiyoruz geline el kınası veriyoruz. Daha önce dediğim gibi para veriyoruz. Sonra oğlan düğünü yapıyoruz. Biz oğlan düğünü yapanda da yine biz eş, dost, akraba, gelinin de adamları falan. Düğün yapıyoruz güzel. Gelini eve getiriyoruz. Kurban kesiyoruz ayağına. Kalır üç günlük yapıyoruz. Yine akrabalar

geliyor. Sofra açıyoruz, meclisimiz oluyor. Orada çalıp oynamak diye bir şey olmuyor.

R. D Bir söz soracağım. Oğlan düğününde kız düğün evine geliyor, yoksa gelmiyor?

K. K Biz götürüyoruz. Eskiden yoğudu. Şimdi oğlan gidib gelini çıkarıyor kız evinden. Getiriyoruz önce öz evimize. Kurban kesiyoruz. Sonra gelini götürüyoruz düğün salonuna. Düğün salonunda eden düğün salonuna götürüyor, bahçede edende de oğlanla oturuyor orada. Bazen evin önünde, bahçesinde yapıyor, şehire gidemeyen. Ama çok adam düğün salonunda yapıyor.

R. D Bes nişan oldu, kız düğünü, kınayaktı oldu sonra oğlan düğünü. Oğlan düğününden sonra üç günlük, on günlüktü. Burada öyle bir şey söylediniz az önce. Onunla ilgili bir az bilgi verin zahmet olmasa.

K. K Üç günlük ediyoruz ki gelini dışarı çıkara bilelim. Su üstüne götürüyoruz, yani akrabalar da gelib görsün. Örneğin benim geliminin boyunu falan. Şenlik olsun. On günlüğünde kız evi geliyor ziyarete. Misafir geliyorlar.

R. D Bes ayak açtı ne vakit oluyor? Kaç zaman sonra olur?

K. K O kalmış kız evinin kendi insafına. İster bir aydan sonra götürsün, ister beş aydan sonra.

Evladım, biz hiç beklemedik onları. Biz kendimiz götürüb gittik. Dedik özledinse gidip babanları ziyaret edip gelelim. Yani insafı olan gelir. Belki bir sene de baba evi gelmezse gelinin ihtiyarı yoktur gitmeğe.

R. D Bir şey sorayım. Çocuk doğduktan sonra oğlan çocuğu ya kız çocuğu. Bunların çilesi ile bağlı yani başları altına bir şey koyuyor musunuz? Yoksa nasıl düşünüyorsunuz bunu?

K. K O en büyük probleme dönüşe bilir. Eskiden evde falan. Sen de bağışla, sen de benim torunum. Eskiden evde kadınlar oluyordu mama falan gelmiyordu. Ama eskiden. Şimdi ise hastahane şartında oluyor doğum. Üç gün kalıyor sonra gidip getiriyoruz. Başına altına buçak koyuyorum, ekmek koyuyorum.

R. D Ne maksatla koyuyorsunuz, neye inanıyorsunuz?

K. K Ekmek bereketdir, çocuk korkmasın. Bereket var burda. Bıçağı da eski adamlar derdi ki bundan önce. Böyle gülünc olmasın. Guya cinden, şeytandan uzak olsun. Bak, öyle diyorlardı. Gülmeli oluyor da.

R. D Yok, yok normaldir. Her yerin bir geleneği, göreneği var. Ayrıca son bir şey de soracağım. Oğlan çocuğu ya kız çocuğu olanda bunların böyle deyeyim nazlaması yahut da onlara söylenen sözler. Oğlan çocuğu ile kız çocuğuna söylenen sözün çocukken bir farkı oluyor yoksa olmuyor?

K. K Valla ben bir fark koymadım. Bizim kendimizin beş kızımız doğmuş, bir oğlan. Benim şimdi Allaha şükür beş kızım, bir oğlum var. Bir gelinim var. On dört torunum var. Hiç birinde fark bilmiyorum. Ama oğlan çocuğu ister istemez bazı evlerde farklı oluyor. Şimdi de bazı evlerde farklıyor. Ama benim için aynı şeydir. İster oğlan çocuğu, ister kız çocuğu. Biz kendimiz fark koymamışız. Nazlama, daha çok kızı nazlıyoruz biz. Bak, bu evde en küçüğümüz budur, bunu nazlıyoruz.

R. D Kız çocuğunu, oğlan çocuğunu nazlayanda, yatıranda hangi sözleri diyorsunuz? Ninni mi, şiir mi, ne diyorsunuz?

K. K Ben her zaman ninni dediğimde diyorum

Laylay dedim yatasan,

Kızıl güle batasan.

Yatasan,

Şirin yuxu tapasan.

Diyoruz biz. Şimdi de diyoruz.

Laylay balam, a laylay,

Kuzu balam, a laylay.

Yavru balam ,a laylay.

Not: Azərbaycan'ın diğər şəhirlərində, aynı zamanda Celilabat'da da, köylerinde de geçen ninniler vardır.

Daşdan gil iyi² gelir,

sudan sel iyi gelir.

A benim birce balam,

senden gül iyi gelir.

Evinde, eşiyinde,

Yat, kuzum beşiyinde.

Tan yıldızı, bir de ben,

Durmuşuz keşiyinde.

Laylay, beşiyim laylay,

Evim, eşiyim laylar.

Sen git şirin uykuya,

² İyi-koku

Çekim keşiyin laylay.

Bak, böyle diyoruz çocuklarımıza.

R. D Bes nazlamalarda ne diyorsunuz? Çocuk uykudan uyandıktan sonra.

K. K Yakarıyoruz. Allah bu ceylan ne güzeldi. Allah, buna kurban olum. Seni yaratan Allaha kurban olum. Allah seni kendi kudretinden yaradıp. Ninen kurban.

Bak, böyle yakarıyorum hepisine.

Not: Benim anam torunlarını nazlarken şunları söylüyordu.

Ay Allah, bundan beş tane ver,

Gökte uçan kuş tane ver.

Derdinden ölmüslere ver.

Çocuk yeni diş çıkarmağa başlayanda ise şunları söylerdi.

İki dişi var qabağda³,

Çörək qoymur⁴ tabaqda⁵.

İki dişi dörd olubdu,

Canımıza kurd olubdu.

Sinek yaklaştığında, yahut da ısırduğunda, rahatsız etdiğinde ise

Ay qara milçək⁶

Balamdan el çek.

Gibi şiirle söylerdi hep ve çocukları böyle nazlardı.

³ Qabaq-ön

⁴Qoymur-bırakmıyor

⁵ Tabaq-ekmek teknesi

⁶ Milçək-sinek

R. D Çok sağolun, size tşk ediyorum. Bizim Azerbaycanın geleneğine göre yaşınızı sormadım. Ama bu tez derlemesi olduğuna göre mecbur soralım. Sonda yaşınızı da dersiniz.

K. K Yaşım 1957 doğumluyum. 43 senedir evliyim.

R. D Çok güzel. Minnetdarım size, çok sağolun.

1.2.2 Hanegah, maniler ve ağıtlar

Halk edebiyatı türlerinden maniler bir zamanlar sohbet, muhabbet ve toplantıların vazgeçilmezleri arasındaydı. Anonim halk edebiyatı ürünlerinin en yaygınlarından olan maniler; düğünlerde, kına gecelerinde, köy çeşmelerinin başında su doldurmak için beklerken, tarlada çalışırken ve dinlenme molalarında, kadınlar imece usul yufka ekmek yaptıkları sıralarda, kadın toplantılarında söylenirdi. Saçı kara Yörüklerinde ise ilkbaharda koyun kirkımı sırasında, yaylalara gerken konalga yerlerinde karşılıklı mani atışmaları yapılır ve türküler söylenirdi.

R. D siz evvel zamanları hatırladığınız yani yüzden uzak olsun cevan rahmete gidende ne derlerdi? Anası, bacısı, teyzesi, halası ne derdi?

K. K Evladım, kendilerini fena yapıyorlardı. Başların, gözlerin yoluyorlardı. Yüzlerini yırtıyorlardı. Elbiselerin çıkarırlardı üstlerinden bundan önce. Okşama derlerdi, ağlıyorlardı. Örneğin dyn yapmadan lne diyorlardı.

Ben aşık anam kaldı,

Oduma yanan kaldı.

“yavrum”

Ne vsalına yetdin,

Ne bir nişanın kaldı.

Ana söylerdi bunu. Hala da diyordu, teyze de diyordu. Yani bak, bu bir okşamaları. Çok okşamarlar diyorlardı.

R. D Bes yaşlı olanlar nasıl giyerdi elbise?

K. K Kara giyiyor, başlarını bağlıyorlar. Cevan gelin de gitse biz başımızı bağlarık. Uzun kol elbise giyeriz, kara giyeriz. Çalışırız tünd renk elbise olsun. Yani yas sahibinin hoşu gelsin, acığı gelmesin. Onun derdine şerik olmaya gidiyorsun, azarın alım.⁷ Yani çok okşamarlar var.

R. D Başka ne?

K. K Başka örneğin cevan ölüb Allah göstermesin. Aniden ölüp. Bak, aynen benim teyzem evlatları gibi. Örneğin böyle diyorlardı.

Uzundu boyun senin,

Ne hoşdu huyun senin.

yavrum, gel

Çöl yerde mesken salma,

Kim verir suyun senin.

Sen yaralısın ama,

Kim verir suyun senin.

Bak, bu şekil okşama da var.

R. D Başka ne aklınızda kalmış?

K. K Başka çok şey, çok şey.

R. D Mani olarak.

K. K Bak

⁷ Azarın alım-derdin alım. Aynı zamanda yakarış olarak da geçer

Kızıl gül den den oldu,
Dermedim den den oldu.

Ben senden ayrılmazdım,
Ayrılık senden oldu.

Bak, böyle maniler de var. Örneğin diyorlardı.

Kar yağar, “yavrum” bir bir düşer,
Yağdıkcı bir bir düşer.
Senle konuştuğum sözler,
Aklıma bir bir düşer.

Bak, böyle okşamalar da var. Deyeyim mi yine?

R. D Varsa ne kadar bildiğiniz deyin.

K. K Söylerim.

Ben akış ağlamazdım,

Ağa gök bağlamazdım.

Yüzden uzak evladı ölen analar böyle der

“yavrum”

Bilseydim vefan budur,

Sana bel bağlamazdım.

Göz yaşım gile gelir,

Döküler gile gelir.

“yavrum”

İsterem adın tutam,
Kemiğim dile gelir.

Bak, böyle de maniler var.
Sahile gemi geldi,
Sanadım hamı⁸ geldi.
Şimdi bunu ölenin dilinden diyorlar.
Ben sizden ayrılmazdım,
Ayrılık demi⁹ geldi.

Böyle de derler yani. Deyimmi yine?
R. D Varsa deyin. Sizi yoruyorsam bir az sonra.
K. K Yok, yavrum yorulmuyorum. Diyeceğim, hatırladıkca diyeceğim.

Ben aşık gözlerine,
Müştakım sözlerine.

Azizi ölenler böyle diyordu.
Yalvarırım yılanlara,
Yalvarırım çiyanelara.
Değmesin gözlerine.

⁸ Hamı-her kes

⁹ Demi-an'ı

Bak, böyle maniler de var.

Araz aştı ben gördüm,

Kür kavuştu ben gördüm.

Allah göstermesin yani kardeşi ölenler der. Benim de kardeşim ölmüş.

Nerde bir cevan öldü,

Düyünsüz öldü, paysız öldü ben gördüm.

Bak böyle okşamarlar da var. Bir bir aklıma geldikçe deyeceğim şimdi sana. Bak, örneğin diyorlardı

Bülbülüm lal olubdu,

“Ani ölene”

Gülüm avdal¹⁰ olubdu.

“Allah”

Her sabah okuyan bülbülüm,

Bu sabah lal olubdu.

Bunlar manilerdi. Yani okşamarlardı. Yas meclislerinde söylenen sözlerdi ben söylüyorum sana.

R. D Bes avdal dediniz ya, avdal ne demek?

1. ¹⁰ Avdal-solmak, ölmek, canını kayb etmek.

K. K Avdal olubdu, yani helak olubdu.

R. D Helak olmak.

K. K Yani kendini şehit ediyor (kendini fena yapıyor) da Allah göstermesin. Yani bak, bu şekil. En çok örneğin bundan önce bu dediklerimi yani kırk yıl bundan önce benim aklımdadı.

Şimdi ben kendim de bu sözleri kullanıyorum.

Ama muasirleşip ölüm, “derdin bana”¹¹. Bir de görüyorsun bir tane kadın mollası oturdu. Molla hiç adama imkan da vermiyor. Molla örneğin mersiye diyor. Meclisi yola veriyor. Beşten, üçten adam.

Kırk yıl bundan evvel kadınlar oturuyordu, yaşlılar oturuyordu. Kırk kişi, otuz kişi kadınlar otururdu meclislerde. Yola veriyorlardı meclisleri. Bak, böyle de görmüşüm.

R. D Bes yaşlı adam, yaşlı kadın öldüğünde onun oğlu, kızı. Oğlu kadın meclisinde olmaz da. Siz kadın meclisinden bilirsiniz. Bunun kızları, ne bileyim bacıları ne diyorlardı?

1. Derdin bana-büyükler sevdiği küçüklere derdin bana gelsin anlamında söyler.

K. K Onlar da okşama diyorlar. Ama örneğin Allah etmesin civanlar öldüğünde değişir bu okşamalar. Her mecliste söyleniyor da. Babadı, anadı örneğin. Babası ölen örneğin bayram geliyor da karşıdan, aziz gün. Bizim en aziz bayramımız Nevruz, örneğin çarşamba bayramımızdı. Hem emirel mömünün tahta çıktığı günüdü. O zaman öyle diyorlardı.

R. D Hz Ali`nin.

¹¹ Derdin bana-ağrın bana

K. K Hz Ali`nindi de. O zaman öyle diyorlardı. Örneğin diyorlardı.

Bayram bayramın olsun,

Güller ”baba” seyranın olsun.

“baba sen” Gelmesen bayram etmerik,

Sen gel bayramım olsun.

Bak, babası ölen bayram günlerinde bu şekil okşarlardı. Örneğin anası ölen, babası ölen okşardılar.

R. D Bes ana için hususi söz diyorlar?

K. K Hususi ana için diyeceğim sana. Aklıma geldikce diyeceğim. Benim anam ölmüş var say. Şimdi birisi ağlıyor. Benim için teskinlik veriyor. Diyor,

Anası ölen neyler?

Babası ölen neyler?

Bacısı, kardeşi ölen neyler?

“ya Hüseyin” gezer düzü, dünyanı,

Gezer cümle cihanı,

Eline düşmez, neyler?

Bak, örneğin babaya, anaya böyle böyle okşamalar diyoruz. Şimdi de diyoruz. Bu dakika da bu sözler var bizde. Örneğin diyoruz,

Nergizler, ay nergizler,

Top top biter nergizler.

“babam, anam”

Hayıf o senin güzel canından,

Hayıf senin ela gözlerinden.

“örneğin uca boyundan”

Toprak yutar, yer gizler.

Bak, böyle okşamalar da var. Sonra bunu yootube`de, whatsap`ta gören güler bana.

R. D Yok yok siz benim ninemsiniz. Ben bunu sadece kitaba yazacağım.

K. K Evet kitaba. Böyle böyle okşamalar diyoruz, derdin alım.

R. D Sonra ne deye bilirsiniz? Sizi çok yormayacağım. Son olarak daha ne söyleye bilirsiniz?

K. K Yene deyim. Şimdi örneğin benim babam ölüp, anam ölüp. Şimdi teyzem bana teskinik ediyor. Diyor yavrum,

Bine kaldı,

Muhammed dine kaldı.

Kendi yorup öldürme.

Çok avganlık¹² edib ağlama.

Babanı, ananı görmeğin

Kıyamet güne kaldı.

Bak, örneğin böyle okşamalar da var da bizlerde.

R. D Avganlık nedi?

¹² Avganlıq-haray salmak. kendini öldüresiye ağlamak.

K. K Kendini öldürme de yani. Kendini yorma. Bak, böyle böyle okşamarlar da var.

R. D Hususile uzak olsun eyer bir küçük çocuk dünyasın deyişse ona bir söz derler mi?

K. K Küçük çocuk Allah uzak etsin çağada ya örneğin bir aylık, iki aylığa yok. Allah etmesin beş yaşında, on yaşında falan olanda evet. Kırk yıl bundan evvel bunlar benim aklımdadı. Yani benim 63 yaşıım var. Benim kendimin 23 yaşında babam rahmete gitmişti.

Babam rahmete gitdiğinde halalarım nasıl ağladı o anda onların ağzından ben götürdüm. Yani evladım, ben 23 yaşından öyle okşamarları bilmişim, okşamışım. Yani küçük çocuk ölede uzak olsun diyordu.

Kuzu kuzu, çal kuzu,

Boğazında hal¹³ kuzu.

Duman¹⁴ geldi yitirdim,

Duman gitdi, gel kuzu.

Küçük çocukdur da yani, gel kuzu. Küçük çocuğa da böyle okşama diyorlardı. Aynen şimdi de diyorlar.

R. D Taze gelin rahmete giderse ona ne diyorlar? Kızın anası, yahut da kayınanası ne diyor?

K. K Şimdi onu da deyeceğim. Taze gelin.

R. D Acile etmeyin, yani düşünün.

¹³ Hal-ben

¹⁴ Duman-sis

K. K Tamam, düşünüb deyeceğim..

Geline bak, geline,

Elin vurub beline.

Siz gelini incitdiniz,

Göçüb gitti eline.

Bak, bu şekil diyorlar. Evet, bak, böyle de diyorlar.

R. D Anladım. Size çok sağolun diyorum.

K. K Sen de sağ ol.

R. D Allah bu eve her zaman düğün, nişan, güzel günler kısmet etsin. Ağır günü, pis günü uzak eylesin.

K. K Sağ ol, derdin alım. Sen de sağ ol, var ol.

R. D Tşk ediyorum, sağolun.

1.3 Uzuntepe köyünün yerleşim yeri ve demografik yapısı.

Şehirden 4,5 km aralıkta yerleşiyor. Tarihi araştırmalara göre köyün tarihi eneolit, tunç ve demir devirlerine aittir. Köyün doğu tarafında milattan önce yedinci ve sekizinci yüz yıllara ait yaşayış yeri aşikar olunmuştur. Bu yer arkeolojide Muğan kültürü olarak geçmektedir. Köyden geçen demir yolu istasyonunun sağ tarafında 10, 12 metre yüksekliğinde olan ve yol boyunca uzanan bu tepede arkeoloji kazıntıları yapılmış ve adına eneolit tepesi denmiştir. Halk ise bu tepeye Uzuntepe adını vermiştir. Köyde 1958 senesinde yedii yıllık, 1961 senesinde sekiz yıllık ve 1968 yılında ise onbir yıllık tam orta mekteb yaratılmışdır.

Köy arazisindeki yerleşen tepe adları.

Eneolit tepesi

Cengi tepesi

Çangı tepesi (Qasımov, Celilabad'ın tarihi, etnonim ve topagrafyalari,
2014:393,394,395)

1.3.1 Celilabad, Uzuntepe köyü, oyunlar

Adı soyadı: Haydarov Adil Novruz oğlu.

Doğum yeri ve yılı: Uzuntepe köyü, 1948

Eğitim durumu: Eğitimlidir. Matematik öğretmenidir.

Kimden öğrendiği: Büyüklerinden

Derleme yılı ve yeri: 2019,Celilabad, Uzuntepe köyü,

R. D Selam, iyi günler. Kendinizle ilgili bir az bilgi veriniz.

K. K Ben Haydarov Adil Novruz oğlu 1948 senesinde Uzuntepe köyünde anadan olmuşum. Celilabad ilçesinin Uzuntepe köyünde anadan olmuşum.

R. D Siz zahmet olmazsa burada çocuk yaşlarında gördüğünüz, halk deyimi ile dersek oynaya oynana, göre göre, yaşaya yaşaya o büyüdüğünüz oyunlar hakkında bildiklerinizi söyleyin.

K. K Bu oyunlar çoktur. Biri kemer götürdü oyunudur. Özellikle bayramlarda bu oyunu bu köyde çok oynuyorlardı. Bu nasıl oyundur? Dairevi hatt çizilir, dairevi hatt çizildikten sonra kemerler bir, bir buçuk metr aralıkta düzülüyor. Çevrenin çizilen hattın üzeri ile bir ekib içerde olur, bir ekib ise dışarıda. İki ekibden oluşuyor. İçerde olan ekib kemerleri koruyor, dışarıda olan ekib ise o kemerleri götürmek için çalışıyor. Eyer dışarıdaki ekib üyelerinden biri o kemerlerden birini götürürse o zaman o kemer ile içerdekileri dövmeğe, vurmaya başlıyorlar. Eyer götüre bilmesee o “içerdekilere bir” ayağı ile vuruyor onun “dışarıdaki ekibden olanın” ayağına. Öyle olduğunda o adam, ekibin üyesi o hattın içinde kalıyor. Bir kaçına eyer “aynı kuralla” dokunulsa ayağı ayağına içerdekilerin, o zaman içerde kalmamalıdır. Bu kural ile. Ama kemer götürdükten sonra ise o içerde olanları kemerle dövüyorlar. Bak, böyledir bu oyun. Bu ekib kazanıyor yani.

Sonra başka oyunlar hakkında çiling ağac oyununu söyleye bilirim. Özellikle 70’li yıllara kadar o çiling ağac oyunu bizim köyümüzde popüler idi. Bu da böyle idi. Bir kişi elinde nerdeyse 15 20 sm uzunluğunda, çiling diyordular ona. Ağaçtan hazırlanmış ve uçları yonulmuş bir parça ağac. O bir elinde ise nerdeyse 50 sm uzunluğunda bir ağac. O aynı ağaçla, aynı çilingi vurur. Diğer oyuncular ise ”diğer ekib” ellerinde ağac beş, on, on beş metr uzakta duruyorlar. O çilingi vurduğunda eyer ki orada “karşıda” bulunan adamlardan birileri çiling göktheyken aynı çilingi vursalar o zaman o “çilingi vuran adam” çilingi götürüyor. Gelip adına *hebe denilen “küresel” yerde duruyordu. “çilinge atdıkları ağac” dokununcaya kadar. O çilinge aynı kuralla her kes dokunduktan sonra o aynı kişi “ilk dokunan” elinde çiling geliyordu yine bu hebiye. Yine o başlıyordu vurmağa. Bak, bu çiling ağac oyunu da böyle idi. (Hebe-oyun için kazılmış küçük yer)

Sonra bir deste ottan hazırlanmış başka bir oyun var idi. Bir deste ottan hazırlanıyordu. Başlardı adamlar ayağı'nın içi ile o bir deste otu "ayağın üst kısmı ile vurarak" saymağa. Biri örneğin yüz kere vura biliyordu. Kalkıyordu göğe, düşüyordu ayağının üzerine. Yine vuruyordu. Ama yere düşmemek şartı ile. Kimisi yüz kere sayıyordu, kimisi iki yüz kere sayardı. Burada olan oyuncular eyer kim çok sayıyorsa yani o adam galip oluyordu. Böyle.

R. D O galip olana örneğin kendi aranızda "ödül olarak" ne veriyordunuz.

K. K O zaman örneğin bu para falan konusu yok idi. Öylesine. vakit geçirmek için oynanıyordu. Oyundur da. Vakit geçirmek için meşkul oluyorduk.

R. D Ya da oynadığınız topu veriyordunuz.

K. K Doğrudur, evet böyle idi.

R. D Çok güzel. O orta oyunu diyorduk. Onun hakkında lütfen.

K. K Birleri, birleri gibi. O oyuna eşek beli diyorduk. Kaba biçimde adı böyle idi. Burada da nerdeyse bir 10 kişi, 8 kişi, 7 kişi oyuncular oluyorlardı. Evet bir kişi yanı püşk atıyordu. Bir kişi eyiliyordu ve diğerlerin de hepsi onun üzerinden atlardı. Kim atıla bilmeseydi o zaman o eğilmeğe başlıyordu ve diğerleri de onun üstünden atlıyorlardı. Böyle.

R. D Onun beşinci gidişi, altıncı gidişi miydi. Hangisi idi. El değer etek deymezi diyorduk. Burada da o biçimde oynanıyordu değil mi?

K. K Sürtünmemeli idi. Sürtünüb geçende "atlarkan" mağlub olurdu yoksa.

R. D Çok güzel. Başka hangi oyunlar hakta konuşa bilirsiniz?

K. K Başka o zamanın oyunları örneğin "kazlarım, kazlarım" idi. Şimdi de bazen görüyorsun çocuklar "kazlarım, kazlarım, buraya gelin" diyorlar. Böyle bir oyun da var idi.

Bayrak götürdü oyunu da var idi. Bayrak götürdü oyunu da düşün ki böyle idi. İki ekib olarak bölünüyorlardı. Bir hatt oluşturuluyordu. Hattan aynı uzaklıkta o bayraklar sancılıyordu. Ekis yönde. Ekibin biri hattın bu yanında oluyordu diğeri ise o bir tarafında. Çalışıyorlardı ki rakip olan ekibin bayrağını kendi taraflarına geçirsinler. Hangi ekibin üyesi bayrağı çabuk geçirirse o zaman düşün ki o bir puan gibi değerlendiriliyordu. 1-0 gibi söyleniyordu. Eğer bayrağa giderken, oranın bayrağının sahibi olan ekibten biri ona eli ile dokunsaydılar diyarlardı ki “kuruttum seni”. Kuruyordu, kalıyordu orda. Bu kural ile diğerleri de gelse idi, kurutsaydılar o da kalırdı orda. O kural ile sayı azalıyordu. Diğer ekib çabuk gidib getiriyordu bayrağı ve zafer kazanıyordu. Bu da bir oyun örneğidir.

R. D İlave edebileceğiniz bir şey var bu konuda?

K. K Yok daha ne deye bilirim. Genel oyunlar nasıl başka yerlerde, burda da var. Futboldu, veliboldu, basketboldu, tenisdi. Örneğin burda, köyde çok yaygın oyun çeşitleri idi, böyle.

Futbol, örneğin bizim köyde iyi futbol ekibi olub. Hetta bizim evin yanında stadyom burda, yakında. Ben diyorum 63. yılda o stadyumu biz inşa etmişiz, hazırlamışız. Direklerini yapmışız. Şimdi de devam ediyor. Köyde de o spor çeşidi iyi yayılıp. Çocuklar, gençler şimdi de meşkullar.

R. D size her şey için teşekkür ediyorum, çok sağ olun, minnetdarım.

K. K sağ olun, sağ olun.

Not: Diğer köylerde ekiblerden birinin üyesi bayrağı almak için diğer ekibin alanına koşarak girdiğinde diğer ekibde olan üyeler onu bayrağı almak için gitdiğinde yahut da aldıktan sonra geri döndüğünde rakip kendi alanına girmeden biri ayağı ile onun ayağına dokunursa o zaman “kurutdum” derdi ve o adam oradaca kalıyordu. Eğer kurutulan adamın kendi ekibinden biri, ayağına diğer ekibin üyeleri

dokunmadan gidib kendi adamına elini dokundura biliyorduyrsa o zaman o kurutulan adam da oyuna tekrar başlaya biliyordu.

1.4 Celilabad ilçe`sinde ve köylerinde yaşayan halkın halk hekimliği ve bu anlayışa olan bakışı

Öncelikle söylemek gerekir ki halk hekimliği deyimini yoğunlukla Türke`çare olarak geçer. İnsanlarda olan bu bilinç yaşlı nesilden gençlere aktarılma yolu ile günümüze kadar gelip çıkmıştır. Eski zamanlarda olduğu kadar yaygın olmasa da yine bir sıra hastalıklarda doğal yollar kullanılır. Bunlar daha çok farklı çiçekler, bitkiler ve ağaçlardır. Bunun yanı sıra bir takım hastalık ve ya rahatsızlıklarda kuş eti veya hayvanlar da kullanılır.

Örneğin dili geç açılan çocuğa serçe eti yedirilir ve böyle olduğunda çocuğun dilinin erken bir zamanda açılacağına inanılıyor.

Mide bağırsak hastalıklarında kirpi eti yaygın olarak kullanılır. Bunu farklı durumlarda da kullanıyorlar. Örneğini kaynak kişiden detayı ile vereceğim.

Ayva ağacının yaprağı ve meyvesinin tohumu karın ağrısında kullanılır.

Adı soyadı: Memmedov Suceddin Qulam oğlu.

Doğum yeri ve yılı: Celilabad, 1941

Eğitim durumu: Orta eğitimidir.

Kimden öğrendiği: Büyüklerinden

Derleme yılı ve yeri:2019, Celilabad, Alikasımlı

R. D Selam, iyi akşamlar.

K. K Aleyküm selam.

R. D Zahmet olmasa adınızı, soyadınızı ve ata adını söyleyin. K. K Benim adım Süceddindir. Memmedov Suceddin Qulam olğu. 1941 senesinde Alikasımlı köyünde dünyaya gelmişim.

R. D Sizinle tebabetle ilgili konuşmak istiyorum. Burda hem evvelden, çocukluk vaktinden bu güne kadar gördüğünüz, bildiğiniz bizim coğrafiyada, bu gün de Celilabadda örneğin karnı ağrıyan, yahut basur olan, yahut çibanı olan, halk hekimliği ile onların müalicesi nasıl yapılıyordu.

K. K Örneğin bazı adamlarda basur olardı. Ben kendim gözümle görmüşüm. Ben bunu tebabet ilmini bilen adamlar var idi. Bir de görerdik ki kirpini kesiyorlardı. Ben şahsen görmüşüm. Sıcak sıcak basur olan adamı oturtuyorlardı o etin üstüne, belirli bir zaman geçerdi. Çok ihtmal soyuyana kadar. Ben görmüşüm ki onunla müalice ederdiler basuru.

Örneğin biri lokmana söyleyip ki, oğlum ağır hastalanmış. Lokman sormuş. Ne yapmış?

Kendine ülgücle zarar vermiş. Bu da deyip ki, ne büyük şeydi. Ben de zann etdim çiban çıkarmış. İşte o çiban hastalığına çiban çıkarana, bir de Tatala denilen bitki var idi. O Tatalanın yaprağını bağlıyorlardı. Onun iltihabını çıkarıyordu. Ve kökünü de çıkarıyorlardı, bitip giderdi. Mesela onu öyle yapıyorlardı. Onunla da her şey bitiyordu. Allaha yemin olsun ilaçsız, falansız bitiyordu.

R. D Bununla ilgili başka neler hatırlıyorsunuz? Bu mevzuyla alakalı daha neler söyleye bilirsiniz? Sizi daha fazla yormak istemem, bir kaç kelime yeterli.

K. K bizde önceleri göz hastalıkları çok oluyordu. Gendeleş diye bitki var, onun tane tane tohumları oluyor. Onu hem Yiyorlar hem de suyunu göze sürüyorlardı. Onunla da göz hastalıkları iyileşiyordu.

R. D Son olarak da bir şey soracağım, en çok güncel olan en çok bildiyimiz, sıkca karşımıza çıkan problemlerden mesela, boğaz ağrısı, çocuklarda sıkca rastlaştığımız kulak ağrısı, bu gibi hastalıkları nasıl iyileştiriyorlardı?

K. K Örneğin küçük çocuklara ben kendim gördüm. Birinin kulağı ağrıyordu bizde tere yağı vardı. O yağı kaynatıp, soğutuyorlardı. Soğuduktan sonra bir iki damla kulağa damlatıyorlardı, üzerine de pamuk koyarlardı. O yağ kulağı iyileştirirdi. Şimdi başka usüller kullanılır. Önceleri tere yağı vardı. Allaha yemin olsun bu yağ boğazda falan yaranan hastalıkları iyileştiriyordu. Daha sonra Yarpız bitkisi ile hastalıkları iyileştiriyorlardı. Onun suyunu içiriyor, hem de kaynatarak sıcak bir şekilde boğaza bağlıyorlardı. Bu hastalıklar soğuk aldığında ortaya çıkıyordu. Onu sürüyorlardı bununla da boğaz ağrısı bitiyordu.

R. D bu bitkiden başka da bitkiler var mıydı?

K. K Evet, başka da bitkiler vardı. Örneğin her hastalığın tedavisi için farklı bitkiler vardı. Örneğin bundan önce kekik çayı içiyorduk. Onun özü de mide bağırsak hastalıklarına iyi geliyor. Kendim çoğu zaman bu çaydan içiyordum. Mide bağırsakta bulunan bütün virüslerin hepsini temizliyor.

R. D Burdan anlıyoruz ki, bütün hastalıkların tedavisi bitkilerde bulunuyor.

K. K Hepsine aid bitkiler vardır. Birde bakıyordun hanım dışarıdan toplayıp eve getirirdi. Çölyemişi vardı çok yararlı idi.

R. D bu bitki hangi maksatla kullanılıyordu?

K. K Onu tam olarak bilmiyorum ama gördüğüm çölyemişini kullandıkları idi.

R. D anladım. Tşk.

K. K bizim çok güzel adetlerimiz var. Biraz önce söylediğim gibi her adet bir hayattır, hayattan alıntıdır. Benim dedem Qurbanı. Qurbanın babası Kalvarustamdı.

Onun da babası Muhammed, Muhammed`in babası Şamun. Şamun`un babası Abdulla`dı. Bir soyumuz Zaloğlu Rüstem`e gidiyor. Bu da Kufe`li di. Bu yüzden bize Şamlılar diyorlar.

R. D Tarihi bilmek çok güzel bir şeydir. Bu kendi tarihinse daha değerlidir.

K. K Çok şey biliyordum. örneğin kim kiminle akraba, kimler nerelerden gelmiş. Bizde yeddi kabile olmuş ve bu köy de o kabilelerin olmuştur. Bizim tarafda deyil de diyer tarafda Xanadanlı`dı. Biz Şamıllarıq, sonra Dini`li var. Astan`lı olub. Alqasım toprağı, Beydilli toprağı. Daha sonra buraya başka yerlerden üç kabile daha gelmiş.

R. D küçükler de büyüklerden öğrenmelidir bunları.

K. K Çok şükür ediyorum, sağolsun gencler de büyüklere saygı duyuyor. Hala kendim küçükken hatırlıyorum mesela, iki kişi kavga ederlerdi. Büyüklerden biri giderdi onları ayırdı ve kavga eden kişiler de büyüğünü dinlerdi. O zaman duyduğumu diyorum. İnsanlara sen ölesin demezlerdi. Bir şey yaptın, söyle ki, “sen öl” yapmadım. Sen öl benim haberim yok. Bununla da bütün işler kapanıyordu, bitiyordu.

R. D yani bu kadar sayqısı vardı o sözün.

K. K Evet, evet şahsen ben beş oğul büyüttüm. Allah yüzlerini ak eylesin. Allah canlarını salim etsin. Ben onlardan çok razıyım. Allah da onlardan razı kalsın. Hala bizim hesabımız ortaktır, bölünmedi. Neyimiz varsa hepimizindir. Daha benim, senin gibi sözler yoktur.

R. D Çok tşk ediyorum, çok sağ olun.

K. K Ben de çok sağol diyorum, var ol.

Rivayete göre çok eski zamanda bir insanın ayağı kırılıyor. Ne yapacağını bilmez. Kırılmış ayağını kırıdatamadığı için yerindece kalır. Az sonra bir kuş

görünür. Kuşun da bir ayağı kırılmış. Kuş kırılmış ayağının dörd tarafına qaçasıyla çubuklar dizmiş ve çamurla üzerini kapatmış. Adam dikkatlice kuşa bakıyormuş. Kuşun ayağını bu şekilde tedavi ettiğini görünce adam da aynısını yapmış ve ayağı iyileşmiş. Bu gün de bacak ve kol kırıklarında yapılan sargılar o zamandan başlamış.

Kaynak kişilerin halk hekimliği ile ilgili anlattıkları içerisinde kırık ve çıkıkla ilgili detaylı bilgiler vardır. Tıp ilminin gelişmediği o zamanlarda yaşlı nineler, dedeler farklı farklı metodler geliştirmişler. İlçemizin farklı yerlerinde aşağı yukarı aynı usüllerle insanları tedavi etmişler. Halk arasında halkhekimliği alanına güzel bir ad daha vermişler. “ Türkeçare”. Buradan da bu yerlerde yaşayan halkın Türk olduğu apaçık anlaşılıyor.

Genellikle balkı kemiği, et ve s. gibi şeyler insanların boğazında kaldığında vicutlarında ateş çıkmasına da neden oluyordu. Böyle olduğunda insanlar yemek de yiyemezlerdi. Halk içinde “çöpçü” olarak bilinen kişiler tarafında müdahile edilir ve basit yollarla sorunu gideriyorlardı. Yine halk arasında korku yaratan çiban çıkarma sorununa da tatala denilen bitkinin yaprağını kullanarak çözüm üretmişler.

Sıkca karşılaşılan basur rahatsızlığı da kaynak kişiden aldığım bilgiye göre hasta kişinin kirpi etinin üzerinde oturması ile tedavi ediliyormuş. Bundan başka kendimde şahidi olduğum bir başka metod de vardır. Kırmızı kerpici ısıtıp üzerinde soyuyana kadar otururlardı.

Karın ağrısı, boğaz, kulak vs. gibi rahatsızlıkları da insanlar kendi bildikleri yollarla müallice etmesini öğrenmiş, bilgilerini zamanla geliştirmişler. Kimileri kendileri bizzat görerek, şahit olarak, kimileride anlatılırken duyarak bu bilgileri öğrenmiştir. Günümüzde dahi bazı köylerde hala da aynı üsullar kullanılıyor.

1.4.1 Halk hekimliğinde kullanılan usüller.

Serçe eti. (dili geç açılan, konuşmasında problem olan çocuklara yedirilir)

Kirpi eti. (mide, bağırsak hastalıklarının tedavisinde ve bazı köylerde basur`un tedavisinde de kullanılıyor)

Ayva ağacının yaprağı ve meyvesindeki tohumu. (karın ağrısında kullanılıyor)

Tatala bitgisi. (çiban tedavisinde kullanılıyor)

Gendeleş bitgisi. (göz hastalıklarının tedavisinde kullanılıyor. Hasta olan biri hem onu yer hem de suyunu göze sürerdi)

Tere yağı. (kulak ağrısında kullanılıyor)

Yarpız bitkisi. (boğaz ağrısında kullanıyor)

Kekik çayı. (mide, bağırsak hastalıklarında kullanılıyor)

Tuz. (kulak ağrısında ısıtılmış tuzu ağrıyan dişin üzerine beze sarıp koyarlardı, soyuyana kadar ağrıyı geçiriyordu)

Bölüm 2

HALK OYUNLARI

Halk oyunları, “Ait olduğu toplumun kültür değerlerini yansıtan; bir olayı, bir sevinci, bir üzüntüyü ifade eden; kökeni din ve büyü ile ilgili (majik ve kültik) olan; müzikli (bir müzik aleti eşliğinde veya müzik aleti olmaksızın, el, ayak gibi organlarla tempo tutarak) olarak, tek kişi veya gruplar halinde icra edilen; ölçülü ve düzenli hareketlerdir.” (Eroğlu, Halk Oyunları El Kitabı, 1999:32,33)

Kısacası, insanların var olduğu günden bu güne, geleneklerini, dinini, törelerini, duygularını, düşüncelerini, içinde bulunduğu günlük yaşantısını ve etkisinde kaldığı olayları, tasvir etmek için yaptığı birtakım ritmik hareketlere "Halk Oyunu" adını veriyoruz. Bu da insanoğlunun müzikle birleştirerek ortaya koyduğu bir kültür ürünüdür.

2.1 Celilabat`da yaşayan halkın zamanla oluşturduğu ve genellikle oynadığı oyunlar.

Adı soyadı: Kenan Alim oğlu Diniyev

Doğum yeri ve yılı: Celilabad, 1997

Eğitim durumu: Orta eğitilidir..

Kimden öğrendiği: Büyüklerinden

Derleme yılı ve yeri: 2019, Celilabad, Alikasımlı

Selam, her vaktiniz hayır olsun. Ben Kenan Alim oğlu Azerbaycan devleti, C. ilçesinde yaşıyorum. Yaşım da yirmi iki, doksan yedi doğumluyum. Elbetde oyunlar hakkında bildiğimi her şeyi söyleye bilirim. Birinci oyunlar odur ki Qızılquş oyunu

var. Oyunun kuralı böyledir ki yani beş kişi de ola bilir, altı kişi de ola bilir oynamak. Onlar püşk atmakla oyunu tayin ediyorlar. Yani ortada kalan ekib kimdi, kenarda topu atan ekib kim. Böyle diyelim. Oyun diyelim ki altı kişiden oluşuyor. İki gruba bölünüyorlar. Üç üç olarak. Bir de bunların başçıları olur. Yani ekibin başçı kişileri olur. Bunlar püşk atıyorlar. Eyer püşkde kazanan olursa o giriyor ortaya. Kenardaki üç kişinin ise biri növbeli şekilde ara mesafesi olmakla yirmi metir arada boşluk bırakıyorlar. O üç kişinin ise fark etmez. Birer birer de gire bilirler, üçü de aynı zamanda gire bilirler. O bir ekib ise yirmi metir bir birinden aralı şekilde durarak elma kadar topu atıp rakibi vurmalarıdır. Eyer vursalar onların bir canı olur ve çıkıyor oyundan. Eyer yok vura bilmeseler, onlar “içeridekiler” topu tutsa gökte puan kazanıyor, can kazanıyor ve kendi canını kendi yoldaşına da verib oyuna dahil ede biliyor. Bu birinci oyundu.

İkinci oyun ise beş taş oyunudur. Beş taş oyunu beş tane yani ceviz kadar büyüklükte taş olmalıdır. Öyle oluyor. Oyunun birinci kuralı iki kişi ile oynanıyor oyun. Oyunun birinci kısmı odur ki taşın hepsini atıyorsun yere. Birini götürüyorsun. Birer birer başlıyorsun göğe atmakla o birlerin topluyorsun. Taş yere düşmemek şartı ile. İkinci kuralı odur ki, “ikiler” diyorlar. İkişer ikişer götürmelisin. Üçüncü kural odur ki üçünü bir seferde götürmelisin. Dördüncü kısmı ise komlardır¹⁵. Yukarı atığın taş yere düşmemek şartı ile yerdeki taşların dördünü bir seferde götürmelisin. Sonra “deyiş düyüş” kısmı gelir. Deyiş düyüş ediyorsun. Eyer deyiş düyüşü geçe bilsen artık finala doğru gidiyorsun. Yok eyer geçe bilmesen rakibin sıfırdan başlıyor. Yani nerede kalıyorsan oradan da devam ediyor. Yani kim nerede kaldıysa oyun oradan devam ediyor.

¹⁵ Kom-cem, komlar-cemler

Finalda da kaleden top geçirdi. Böyle diyelim. Kaleden top geçirdi oyunu var finalda. Eli böyle, telefonla olduğuna göre böyle açık izahlı anlata bilmiyorum. Eli yani katlayıp kale şeklinde öyle tesseffür et ki futbol kalesini yani parmakla da. Elle futbol kalesi düzeltirsin ve birer birer taşları dağıtıyorsun ve en uzaktakını, rakip oyuncu bir taş seçiyor. O bir taşları ona çarpmamak şartı ile elinin altından geçirmelisin.

O bir taşı göğe atıp tutmak şartı ile. Finalde ise her taşa bir ad veriyorsun.

Baltalama, motaldan¹⁶ şor¹⁷ çıkardı, kuş gördü, cırmaklama, bir de ki yumruk. Taşın hepsini diziyorsun bir elinin üstüne.

Beş taşın her birine nişan vuruyorsun, tanıyorsun hepsini. Atıyorsun, hangisini tutduysan o cezalar oyundan çıkıyor. Tuta bilmediklerini oyunda uyguluyorlar.

Türkiye'nin farklı ilçelerinde de bu oyun oynanmaktadır. Kimi yörelerde biççili de denir.

Her iki kültürde oynanan bu oyunda ufak tefek farklılardan başka ciddi bir değişiklik yoktur. C. ilçesinde oyunun son kısımlarında taşların tamamı elin üstüne, başka sözle elin ters tarafına dizilir ve göğe atıldıktan sonra elin içi ile tutulur. Bundan başka son kısma gelindiğinde köprü baş ve orta parmaklardan yapılıyor.

Türkiye`de ise elin tersi ile tutuluyor ve yapılan köprü işareti baş ve işaret parmaklarından oluşuyor.

Beştaş, en az iki kişi ve beş küçük taşla oynanan bir çocuk oyunu. Oyuncu, taşları yere attıktan sonra bir tanesini havaya fırlatıp o düşmeden yerdeki taşlardan birini ya da birkaçını toplamak ve tekrar taşı tutmak zorundadır. Havaya atılan taş

¹⁶ Motal-koyun derisinden yapılıyor. Eskiden peyniri kışa kadar muhafize etmek için kullanılıyordu.

¹⁷ Şor-kaynatılmış ayranı süzerek yapılan süzme peynir.

yere düşerse, oyun sırası öteki oyuncuya geçer. Taşlar önce birer birer, sonra ikişer, üçer ve dörderli gruplar halinde toplanır. Bundan sonra yere baş parmak ve işaret parmağıyla köprü yapıp öteki oyuncunun seçtiği taşa değdirmeden tüm taşlar bu köprüden geçirilir. Son aşamada taşların tümü havaya atılıp elin tersiyle tutulur. Bunlar da fırlatılıp bu kez avuçla yakalanır. Avuçta ne kadar taş varsa o kadar sayı kazanılır. (<https://www.bircokbilgi.com/bes-tas-oyunu-hakkinda-bilgi>)

Üçüncü oyun budur ki, bunu yani köy çocukları eskiden kendileri oynayırlar. Yani bunu yaşlı kişiler bilmiyor. Bu kendi oyunumuzdur. Bizim şehire mahsus olan oyundu. Bu da velibol şeklinde olur. Kaç kişi olması fark etmez. On kişi, yedi kişi, altı kişi oynaya bilir. Oyunu velibol oynuyorlar. Topu bir birine atıyorlar. Gökte tutmamak şartı ile. Velibol şeklinde döndürüyorlar. Top kimde düşdüyse yere o giriyor ortaya. Ve velibol oynaya oynaya bunu topla vuruyorlar.

Eğer top kimin elinden vururken rakipe değmediyse o oturmalıdır ortaya. Hepisinin ortasında oturmalıdır. Değmediyse o topu vuran insan giriyor ortaya. Yok eğer değdiyse oyun devam ediyor.

Eğer ortada olan insan topu tutduysa topu atan kişi giriyor ortaya. Onu da salıyor ortaya. Bir şartı vardır ki ortada olan insan kıpırdamamalıdır. Bir yer seçmelidir ve bir yerde de oturmalıdır. Oyunun kuralı odur ki, en sonda her kes giriyor içeri. İki kişi velibol şeklinde atıp vuruyorlar. Eğer hangisinde top düşerse ve yahut kim topu onlara kaptırsa o kişi tek giriyor ortaya, her kes çıkıyor dışarı.

Dördüncü oyun da budur ki ona mollaya bindi diyorlar. Beş kişiden oluşuyor. Bir kişi sudya olmak şartı ile. Dört kişi de oyuncu olmak şartı ile. İki metir, üç metir aralığında bir daire çiziliyor. Püşk atılıyor bu oyunda da. Püşkde yenilen ekib giriyor içeri. Ayak üste durmak şeklinde. Yani durum o oluyor da. Oyunu oynamak vaziyeti, ayak üste duruyorlar. Ellerini koyuyorlar bir birinin omuzuna. Rakip ekib ise

çizgiden içeride olmamak şartı, ile çizgiden dışarıda atlayıp bunların boynuna biniyor. Boynuna biniyor ve dayanıyor. Molla da, molla derken yani sudya da ayağının dabanını yerden üzmemek şartı ile dik tutuyor ayağın. Eğer onların ayağı'nın hangi biri sürüşüp dokunursa o sudyanın ayağına o adam giriyor ortaya ve ortada olan ekib çıkıyor.

2.1.1 Celilabad ilçesi`nde yaşayan Orant boyunun düyün, bayram gelenekleri ve oyunları, tebabetle ilgili görüşleri.

Adı soyadı: Nebiyev Evez Yusif oğlu.

Doğum yeri ve yılı: Celilabad, 1949

Eğitim durumu: Eğitimidir.

Kimden öğrendiği: Büyüklerinden

Derleme yılı ve yeri: 2019, Celilabad, Bozayran köyü

70 yaşı var. 5 evladı 7 torunu var. Eğitimidir. Emekliliğe ayrılmış, çalışmıyor.

R. D Kendiniz hakta kısa bilgi veriniz.

K. K Ben Nebiyev Evez Yufuf oğlu 1949 yılında Celilabad ilçesinin Bozayran köyünde büyük çiftci ailesinde dünyaya gelmişim. 1966 senesinde Bozayran köyünden Celilabad ilçesinin Hezi Aslanov adlı sokağına yerleşmişim. Hazırda da burada yaşıyorum.

R. D Siz geldiğiniz köyün gelenekleri hakkında, yahut ora ile buranın farkları hakkında ne söyleyebilirsiniz.

K. K Biz hala çocukken doğduğum köyde yaşıyorken çocuklar örneğin bir arada, on, onbeş çocuk koyun otlatırken, bir deste çocuk oyun diyordular, aşık aşık oyunu. Her birimiz cebimize yirmi, otuz tane aşık “koyunun diz kemiğinde olur” dolduruyorduk. Koyun otlatığımızda örneğin oyun vakti geldiğinde o aşıkları

düzüyorduk. Öğlen vakti geldiğinde yemeğimizi yedikten sonra çocuklar bir birlerine aşık aşık oynamayı teklif ederdi.

“Oyun böyle idi”. On çocuk aşıkları sıra ile dizerdik. Bu aşıkları beş kişi, üç kişi atıyorlardı öne. Kim daha uzağa atdıysa o önce gelip aşık atıyordu. Kimin atdığı aşık değseydi o “dizilmiş” aşıklara, onları bir adım kenara çıkarsaydı o aşıkları bir bir ordan götürüyorlardı.

Sonra “eşek beli” diyorlardı. Yine de bir kaç çocuk köyde olduğunda, diyorlardı gelin bu oyunu oynayalım. Çocuklar on çocuk, on beş çocuk. Bir çocuk eğiliyordu, kalanları bir bir onun üzerinden atlardık. Birinin arkası “poposu” eğilenin beline dokunsa ona diyorlardı şimdi sen eğil biz senin üzerinden atlayalım. Bu oyunları biz o zaman böyle oynardık.

Sonra “şuppu şuppu” oyunu diyorlardı.

Yine de beş altı genç çocuk. Her biri ağaçları yontuyorlardı. Onun bir ucunu yonuyorduk. Bu oyun genellikle son bahar aylarında olurdu. Uçlarını yonttuktan sonra o ağaçları vuruyorlardı yere. Yonulmuş olan ucu yere batıyordu. Diğer ekibin oyuncusu kendi şuppusu ile onu vurup yere yıksaydı önceki kaybetmiş olurdu, onun şuppusunu kendine götürüyordu. Oyunlar çok olurdu. Aklımda kalanları bunlardır.

R. D Bes sizin yaşadığınız yerde deminki konuşmamızda anladık ki, boylar bir az farklı boy idi. Onun dili, onun konuşması ve gelenekleri bu konuştuğumuz dil ile ne fark içeriyordu?

K. K Celilabad ilçesinde az sayılı halklar da yaşıyorlar. Örneğin Talışlar da yaşıyorlar. Onların içerisinde Orand tayfası “boyu” da az sayılı olarak yaşıyor. Bildiğim kadarı ile bu boyun aslı Lerik sehrinin Orand köyünde yaşıyorlardı. Hangi yüz yılda bilmiyorum ama oraya başka ülkeden gelmişler. O boy sonra Orand

köylerinden Celilabad, Bilesuvar ilçelerine gelmiş, o az sayılı halklardan burada da yaşıyorlar. Onların da gelenek görenekləri bir birinden az farklıdır.

R. D Sizde düyün nasıl yapılıyor, yahut misafir gitdikte, yahut çocuk dünyaya gelende. Ora ile buranın farkı varsa konuşun, yoksa aynı şey zaten.

K. K Olabilir yüz yıl bundan önce düyün gelenekleri de bir şekilde olmuyordu. Yüz yıllar ötdükce, yıllar geçtikce onların hepsi sıkıştırılıp aradan çıkarılıyor. Geri kalan gelenek görenekler ise aynı şekilde yaşıyor.

R. D Hatırladığınız bir farkı varmı, nedir farkı?

K. K Fark böyle ki biz çoğu zaman örneğin bayram “Nevruz” günlerinde o zamanlar genc çocuklar saat onda, dokuzda yemek yenildikten sonra, bayram kutlandıktan sonra derlerdi ki gidelim kurşak¹⁸ atmaya.

Örneğin biri papaq atıyordu, biri yaylık¹⁹ atıyordu. Ev sahibi de atılan papağın içine yumurta, yeyecek, yaylığa ise para bağlanıyordu. Çeşit çeşit gelenek, görenekler var idi. Bazen oluyordu ki emmi oğlu ile emmi kızı bir birini seviyordusa o eve oğlan yaylık atardı. O yaylığı tanırlandı. Biliyorlardı ki bu kimin oğludur. Evde olan diğer kızlar “muhtemelen gomşu ve akraba” oğlana derlerdi ki senin yaylığa kızı bağladık. Genellikle aynı bayram günlerinde genc kızlar kendi bahtını sınamak için bir kaç üsullar kullanıyorlardı.

Kızlar bir kase suya niyyet tutub iyne atıyorlardı. Bu iyneler suyun içinde bir birine yaklaşıyadı o niyyetinin kabul olacağını anlardı. Aile kuracaklarına inanılırdı. Böyle bir gelenek de var idi. Çarşamba günlerinde sacın üzerinde qorğa²⁰ kavururlardı. buğday tanesini niyyet tutub atardılar. Eğer aynı buğday sacdan yukarı

¹⁸ Kurşak-bele bağlanıyordu. İçerisine yiyecekler konulması için götürülür, gomşu evlerine atılıyordu.

¹⁹ Yaylık-kadınların baş örtüsü

²⁰ Qorğa-ateşde kavrulmuş buğday.

atlıyorduydu o demek ki niyyeti kabul oluyordu. Kızın bahtının açıldığına inanılıyordu. Çoğu kes doğru oluyordu.

Onlar bir birine kavuşurlardı. Sabah sübh çağı kim gidib nehrin üzerinden geçerse yahut da akşamdan sabaha kadar soyut ağacının yanında durulardı.

Bir de su üzerinden atlar ve ağırm, sıkıntılarım geçen yılda kalsın deniliyordu. Bundan başka kızlar çarşamba günü sübh sabah vedrelerini²¹, sehenglerini²² götürüp giderlerdi bulak başına su götürüb geliyorlardı eve. Ağacın dalları aşağıya eğilende niyyet tutarlardı. Eğer ağac başını aşağı eyse idi o niyyet kabul olmuş derlerdi

Baba, anne evde olurdu. Bu sudan üzerlerine atıyorlardı. Bu bayram suyudur, Bu şifalı su kabul ediliyordu. Şifa bulacaklarına inanılıyordu. Böyle gelenekler şimdi de kullanılıyor. Bazıları zaman geçtikçe ortadan kalkıyor.

R. D Bes bir şey söyleyim. Köyde bir çocuğun oynadığı zaman ayağı, kolu sınında yahut da çıktığında hekime mi gidiyordunuz yoksa nereye giderdiniz?

K. K Yok, yok benim öncelikle kendi başıma gelmiş. O zaman doğal kaz yok idi. Ormandan ağac getiriyorduk. Odun olmayanda tüm topraklar üzüm bağı idi. Üzümler budanandan sonra biz gider çöplerini traktor goşgusu ile getirirdik. Bazen oluyordu ki üzüm dallarını yükledikten sonra goşgunun üzerinden üşenip yere inmezdim. Yani oturuyordum goşgunun üzerinde eve kadar. Gelip eve varandan sonra şofer goşguyu kaldırıp çöpleri yere dökende inmedim ve goşgunun üzerinden yere düşdüm. Üşendim, gerek öncesinden inerdim. Ayağım topuktan çıktı. Hekime gitdim dedi çıkmış. Hastahaneye gitmemi isteti. Ama ben duymuştum ki çıkıkıcı denilen lokmanlar vardı, onlar bakıyordu. Hekim yanına değil sınıkcıya gitdim.

²¹ Vedre-elde su taşımak için kullanılan alet.

²² Seheng-omuzda su taşımak için kullanılan alet.

O da bakıb derdi evlat, senin ayağın şurdan çıkıp. O ilaç hazırlardı. Yumurtadan, undan, baldan düzeltiyorlardı. Çıkığı yerine salandan sonra onu ilaçla sarıyordu. Aradan beş gün, üç gün geçenden sonra, o sargıyı ayaktan açtığımda ayak yerine oturuyordu.

Adam sağlam oluyordu. Hekime falan da ihtiyac olmuyordu. Gerçekden de bu sınıkcı, çıkıkcı var idi şimdi de var.

Bundan önce çocuk yaşta örneğin balık yeyende, et yeyende boğazda kalıyordu. Zann ederdim ki “çöpçü”ler para hatırına yalan konuşuyorlar. Bir sefer kendi başıma geldi. Balık yiyordum, gece olmuş, karınlık olmuş. Hekim yanına gide bilmemişim. Ama kendim de inanmazdım çöpcülerin doğru söylediğine. Benim öz bacım çöpçüdür. Onu yoklamak için doğru mu konuşuyor, yalan mı deye. Gitdim onun yanına. Bacım baktı, dedi kardeş, balık yemişin, onun kemiği senin boğazında kalmış. O üflemele ya onu çıkarırdı ya da ötürüyordu. Ben defalarca görmüşüm. İlçede yaşıyorum. Hekim de, amir de o çöpçünün yanına geldiğinde ben görmüşüm. Bu gelenek hala şimdi de devam ediyor.

R. D Önceki konuştuğunuz dil ki vardı, yanı yaşadığımız yerde. Onun şimdi konuştuğunuz dille bir yakınlığı, bir alakası var yoksa yoktu?

K. K Bizim dilimize gelince, bizim dilimiz başkadır. Biz az sayılı halkız. Ama okul zamanı Azerbaycan dili var idi. Az sayılı halklar da okulda Azerbaycan dilinde eğitim alıyordu. Ya da rus dilinde. “Orattı” Orand dilinde okul yok idi. Sözlerimizin bazıları aynı anlam verirse de bazıları öyle olmuyor. Biz bir arada oldukta bir birimizle konuşurken kendi dilimizde konuşuyoruz. Ama okulda ise eğitim Azerbaycan dilinde olduğu için bu dilde konuşuruz.

R. D Bes sizin dilin tam olarak adı nedir?

K. K Bizim dilimiz Lerik'in "Lerik ilçesi" Orand köyünden çıktığı için buna Orand dili de derler, hem de ordan çıkanlara Orattı derler. Bunun da aslı, kökleri var. Bizim büyüklerimiz diyor.

R. D Dilin az bir kısmı benziyor dedik, çok kısmı ayrıdır.

K. K Evet.

R. D Bu Talış diline mi yakındır yoksa hangi dile?

K. K Evet, Talış diline de yakındı. Örneğin Talış dili ile Orand dili arasında bazı sözler farklıdır. Söylenişi farklıdır. Sözleri aynıdır ama lehcesi ayrıdır. Ama dili aynıdır.

R. D Bes ora ile buranın diğer tarafından Allah etmesin yas gelenekleri, yahut düyün gelenekleri. Bunların dikkat çekecek bir farkı var yoksa yokdu?

K. K Benim dediğim, biz uzun yıllar önce Lerikten göçüp Celilabada gelmişiz. Bir asır, iki asır gibi önce. Bizim düğün, yas merasimlerimizin hepsi Celilabatda nasılsa bizde de aynı. Farkı yokdu.

R. D Tebabetle ilgili bildiklerinizi de söyleyin son olarak sonra sizi çok yormayalım.

K. K Benim bir haylı yaşım var. Örneğin büyüklerimiz, ninelerimiz, dedelerimiz derlerdi ki çocukların karnı ağrayanda hekime falan gitmeyin, ihtiyaç yoktur. Ayva yaprağından, kabuğundan kaynadıb onun suyunu içirin o çocuğun karnının ağrısı iyileşsin. Onu üç sefer, dört sefer, beş sefer yaptıktan sonra ilaca daha ihtiyaç olmur.

R. D Bes dişi, yahut da kulağı ağrıyanda nasıl?

K. K Büyüklerimiz derdi ki, dişi ağrıyan için tuzu iyice ısıdıp baş örtüsüne sarıp kulağın üstüne koyun. Soğuyana kadar üstünde kalsın

R. D Başka yolu varmı kulak ağrısını durdurmanın, baska nasıl olur?

K. K Öyle şeyler çok olurdu, benim bildiklerim bu kadardı. Diş ağrısına gelince, diş çekildiğinde, yeri şişende yarpızı kaynatıp suyu ile ağzı yıkarlardı, geçici olarak sağalıyordu. Çok gelenekler vardı ama benim aklımda bunlar kalmış.

R. D Minnetdarım size, çok sağ olun, Allah razı olsun sizden.

K. K Siz de sağ olun.

2.1.2 Kaynak kişilerin oyunlarla ilgili verdiği bilgilerin kısa tahlili

Kaynak kişilerden oyunlarla ilgili alınan bilgiler sonucu bir kere daha emin olduk ki bu oyunların büyük bir kısmı yalnızca C. ilçesinde mevcuttur, başka ilçelerde bu oyunlar oynanmıyor. Oyunların bir kısmı uzun yıllar öncesinde yaranmıştır. Kaynak kişilerin hala çocuk yaşta iken oynamaları bunu bir daha ispat ediyor. Yüz yıldan çok yaşı olan oyunların yanı sıra son bir kaç on yılda yaranan oyunlar da vardır. Bazılarının yaşı ise bildiğim kadarı ile üç yüz yıldan bile çoktur. Bunların da bir kısmı kahramanlık göstergesi, güç simvolu olan oyundur. Halk arasında “qayış götürdü” yani kemer götürdü adı ile biliniyor. Korkmazlık, cesaret talep eden bu oyunda maksada ulaşmak için dövülmeği göz önüne alan gençler aynı zamanda genç yaşlarından taktik geliştirmeği de öğreniyorlar. Yine halk arasında “filek götürdü” yani bayrak götürdü adı ile bilinen ekib oyununda ise hız ve güç önemlidir. Yukarıda adı geçen ve geçmeyen, çalışmamda yer verdiğim oyunların bir kısmı hala da oynanmasına rağmen diğer bir kısmı malesef artık unutulmaktadır. Yaşları elli'nin, altmış'ın üzerinde olan kişiler çocukken oynamış ve günümüzün gençleri o oyunların oynanış şeklini bile bilmiyorlar. Daha da acı teknolojinin gelişmesi ile milli oyunlar çocuklar için artık ikinci, üçüncü planda kalmışlar. Yukarıda bahsettiğim o oyunları oynayan çocuklar daha sağlıklı büyüyorlardı. Soğuğa, sıcağa alışkınlardı.

Oyunları genellikle üç gruba ayırmak olur.

1. Eğlence için oynanan oyunlar.
2. Güç, kahramanlık ve cesaret göstergesi olan oyunlar.
3. Daha çok zeka ve taktik geliştirmek için oynanan oyunlar.

Birinci gruba öncelikle Nevruz bayramında oynanan yumurta dövüştürmek oyunu, bundan başka halk arasında daha çok “mollam dedi” adı ile bilinen ve başka adı ile de “evveli han ekberi”oyunu. Mollaya bindi. Orta kuşu vs.

İkinci grup ise yukarıda da adları geçen kayış götürdü, filek götürdü oyunlarını örnek göstermek olur. En esas da bu grupta öncelikle kol gücüne dayalı olan “şuppu şuppu” oyununu gösterile bilir.

Üçüncü grup ise beş taş, aşık aşık, çilink ağaç, cüce gözü ve s. gibi oyunları göstermek olur

2.2 Gelenek ve görenekler

Gelenek genel anlayışıyla folklorik, sosyolojik, yahut dini boyutlarıyla bir sürekliliği ifade eder. Bir toplumda kuşaktan kuşağa geçen kültür kalıntıları, miraslar, alışkanlıklar, bilgiler, beceriler, davranışlar hep bu gelenekler içinde yer alıyorlar. Gelenekler geniş anlamıyla bir kuşaktan ötekine geçerken bilgi, tasarım, inanç, yaşantı biçim daha geniş anlamıyla maddi olmayan kültürdür. Davranışlar ise kuşaklar boyunca bir toplumun örneğin kutsal yada politik işleri gibi öncelikli konulardaki görüşleridir. Gelenekler genellikle yasalardan çok daha geniş bir alanı yönetirler. Görenekler: Örfteki yapıma zorunluluğu, adet ve gelenekteki yapılması gerekli olma özelliği görenekte yapılabilmek özeliği alır. En yalın tanımıyla bir şeyi görüle geldiği gibi gerekli ve uygun yöntemleri kapsar. Ama bunların mutlaka yerine getirilmesini istemez. Bunlar süreklilik kazandığı gibi bir süre sonra kalkabilir. (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/kulturatlasi/gelenekler-ve-gorenekler>)

2.2.1 Kaynak kişilerin gelenek göreneklerle bağı verdiği bilgiler

Bildiğimiz üzere gelenekler ve görenekler bir halkın asırlar öncesinden oluşan genel kültürünün bir parçası olup, o halkın yaşam biçimini, hayata bakış açısını gösteren önemli bir detaydır. Yüz yıllardan beri yazıya geçmeyen, ağızdan ağıza, dilden dile geçerek yaşayan bu kültür son yıllarda yazıya geçirilmesine rağmen halen daha öncesinde olduğu gibi doğal yollarla yaşamını sürdürmekte ve gelecek nesillere aktarılmaktadır.

Bu kültür son yıllarda farklı nedenlerden dolayı zayıflamaya başlamış hatta bir çok il ve ilçelerde kaybolmak tehlikesi ile yüzleşmiştir. Ancak C. ilçesinde ve köylerinde yaşayan halkın kültürü, gelenek ve görenekleri daha belirgin bir şekilde yaşamını sürdürmektedir.

Bu konuyu çalışmaktaki maksat geçmişi geleceğe taşımak, yaşayan sözlü kültürün kaybolmamasını sağlamaktır. Geleneklerin başında gelen düğün ve aile geleneğidir ki, kaynak kişilerden bu konuda detaylı bilgi alınmıştır. Düğün öncesi ve düğün sonrası yerine getirilen adetler vardır. Daha çok da yaşlı nineler tarafından yaşatılan bu kültürü ak sakallı dedeler de unutulmamasını sağlıyorlar. Bu geleneğe deyimler de dahildir. Örneğin gelin arabası gören annem bana şöyle söyledi:

“Haylar huylar,

Sene de bele toylar.”

Haylar huylar,

Sana da böyle düğünler.

Azerbaycan`ın bir çok il ve ilçelerinde nişan yapılıyorken erkek tarafı yüzük, pasta, kırmızı örtü ve tatlılar götürdüğü halde bizim ilçede pasta hariç geri kalanları yanında parfüm iç ve üst giyimler de götürülüyor.

Kız düğününde kızın kardeşi belini bağladığı halde, bizde beyin küçük kardeşi yahutta anne ve babası bağlar.

Bayram gelenekleri çoğunlukla aynıdır. İster bayram günlerinde, isterse düğünlerde şiirler söyleniyordu eskiden. Şimdilerde ise şiir söylenmesi tamamen ortadan kalkmıştır. Bazen yaşlı kişiler söyler düğünlerde, nişanlarda.

Her bayrama özel sözler, şiirler ve deyimler olduğu gibi kız istemenin, nişanın, düğünün de kendine özgü söylemleri vardır.

Bir ata sözünde hayırla şer kardeşir söyler. Demem o ki, hoş günlerde olduğu gibi yaman günlerin de deyimleri, manileri, ağıtları vardır. Tüm bunlar kaynak kişilerin konuşmalarında geçmektedir.

2.3 Üç tepe köyü dualar, beddualar, deyimler, küfürler

Adı soyadı: Erşad Abdul oğlu Abbasov

Doğum yeri ve yılı: Celilabad, 1951

Eğitim durumu: Eğitimlidir.

Kimden öğrendiği: Büyüklerinden

Derleme yılı ve yeri: 2019, Celilabad, Üçtepe köyü

R. D İyi günler. Kendiniz hakta kısa malümat verin zahmet olmazsa.

K. K Hoş gelmişiniz. Kendim hakta kısa malümat verim ki, ben C. ilçesinin Üçtepe köyü sakiniyim. Kendim de köyün büyüklük olarak görülmesin de ahundayum. 1951 senesinde anadan olmuşum. 1968 senesinde orta okulu bitirmişim. Sonra peşe okulu ardından dini mektep. Az da olsa Allaha şükür ki anlayışım var

kenimce. Şu anki zamanda da yine Üçtepe köyünde yaşıyorum. Ve verilecek suallarına qismet olsa inŐallah qısaca da olsa cevap vermeğe hazırlaşırim.

R. D Çok tşk ediyorum. Bu köyde evvelinden, büyüdüğünüz vakitden bu güne kadar beddualar bir de küfürler. Halk dilinde bunlar hakkında bildiklerinizi zahmet olmasa deyin.

K. K Yaşlılardan işitdiğim malümatlar. Artık 69`a gelip yaşıım Allaha min şükür. Aksakallılardan, büyüklerden, hanımlardan el arası deyimlerden, beddualardan inşaallah Allah izin verir hatırladıklarımından söyleyem. Bir hatirat kalır senin gibi güzel kardeşimiz için. Eskiden derlerdi ki

Evi harabın oğlu. Sonra derlerdi

Evi yıkılanın oğlu.

İtin belinden gelen.

Eşek gibi anlamaz.

İt gibi başı boş gezme.

İt gibi burnunu her yere sokma.

İtin dölü.

İt kimi hürme.

İtten alıb ite verdim.

Abırını²³ alıb itin arkasına sokarım.

Koyun gibi meleme.

Salıb eşek tarafına.

Gülmeli sözler söyleyeceğim. Ancak güleceksiniz, dikkatli olun.

Gönün eşek gönünden kalındır.

²³ Abır-ahlak, ismet. Abırlı adam-düzgün, terbiyeli, görgülü.

At gibi kişneme.

Eşşek gibi ağnama²⁴.

Eşşek gibi anırma.

Sözü sanki donuza diyorsun.

Sanki lom²⁵ udub.

Karınca gibi kaynama²⁶.

Kulağımın dibinde arı gibi vızıldama²⁷.

Ahmak oğlu ahmak.

Ay ben diyen.

“istiyorum ki hususi vurgu ile söyleyim” Zırrama²⁸.

Abırsızdan abır gözleme.

Ebleh²⁹ oğlu ebleh.

Yine de aklıma gelenlerden deyim Allahın izni ile.

İt gibi mırıldanma³⁰.

Sana süd veren avradın düşünün gilesinin içine. Ve birkaç noktalar.

Yurdu dağılan

Yurdunda bostan ekilsin.

Yurdundan seda³¹ gelmesin.

Yurdunda bayguş banlasın.

²⁴ Ağnamak-toz toprak içinde saga sola sırtını döndürmek.Bazen anlamaz adamlara derler ki.

²⁵ Lom-çukur açmak için kullanılan demir alet.

²⁶ Çok hareket

²⁷ Vızıldamak-arı sesi. Ses taklidi söz.

²⁸ Zırrama-kanmaz adamlara söylenir.

²⁹ Ebleh-kötü adamlara, dürüst olmayan adamlara söylenir.

³⁰ Mırıldanma-hırlama.

³¹ Seda-ses

Seni görüm serverin³² gelsin.

Yurdun batsın.

Yurdu batanın oğlu.

Bana öyle geliyor ki bu kadar yeterli olur. Koca kişiyim, çok ta incitmeyin.

R. D Ayrıca dualar da vardı. Bu hem güzel mevzudur. Ona göre biz bunu eylence ile dedik. Gerçekde de bunu gerektiriyor. Böyle olmalı. Bunun yanı sıra dualarımız vardı bizim. Örneğin birinin evladı olmayanda ne dua ediyor.

Dua etdiyinde kimlerin adından dua eder, kimleri esas tutar? Yani burada siz nasıl görmüşünüz bunu? Onu zahmet olmazsa deyin.

K. K İnşaallah. Allah izin verir gördüklerimden ve meclislerde kendi etdiyim dulardan da. Aksakallılardan kalan hatıratlardan Allah izin verir inşaallah söylerim. Örneğin hususen meherremlik ayında ve bazen ihsan verilende her hangi bir adam, her hangi bir seyid, her hangi başaran kardeşin birinden rica ederler ki el duası et. Birinci evladı olmayan için istinad edek Allaha.

Diyor ki İlahi, seni and veriyorum öz Allahlığına. Ve and veriyorum aye'i Kuran hürmetine. Meleyke'i müqariban hürmetine. Zencire vurulan bimar'ı³³ Kerbela'nın hürmetine. Kundağı kan ile dolan Hz Hüseyin Aleyhi selamın Kerbelada şehit olan altı aylık Ali Esğır'inin hürmetine. Cemi evladı olmayan kardeşlerimize, kızlarımıza, gelinlerimize evlad veresen. Oğul, kız kendin bilen doğrudur. Her kes de bir ağızdan amin derdi.

Ama örneğin biri garip yerde. Garip yerde olanda diyor filan adam garip yerde, uzakta. Ona da ayrıca bir tane dua okunur.

³² Server-cenaze

³³ Bimar-hasta.

Hususen bizim imam aleyhiselamlarımızdan biri de imam Musei Kazım aleyhiselamdır adı. Meşed şehrinde dir. Anlamı da garipler diyarıdır. Ona istinad olunur. Söyler ki, İlahi, seni and veriyorum Hz. İmam Rza aleyhiselamın garip mezarına hatir gurbetde olan bütün civanlarımızı sehiyi salim³⁴ isteyenlerine yetir. Eyer birinin merizi² olar o zaman yine de istinad eder imam Musei Kazım aleyhiselama.

R. D Nasıl dua ediyor bes?

K. K Örneğin garipde eyer İmam Rzaya müracat ediyorsa, mahbusta İmam Musei Kazıma istinad ederek söyler, İlahi, seni and veriyorum İmam Musei Kazım aleyhiselamın 11 yıl kaldığı hapse hatir ki, orda ezaplar gördü, aziyetler gördü. İmam Musei Kazım aleyhiselama hatir hapsede olan günahsız kardeşlerimizi özgür kıl. Ama günahlı olanları özür kılma. İslama darbe vuranları mahf eyle, dine darbe vuranları mahf eyle. Devletin kanunlarını pozan kardeşlere izin verme. Dünya devletlerinin hepisinde.

Hususen İslam devletlerinde. Şimdi diyelim biri hasta olsa, hasta olanları istinad ederler İmam Zeynalabidin aleyhiselama. Şöyle istinad ediyorlar ki, Allah, seni and veriyoruz İmam Zeynalabidin aleyhiselamın boyununun kündesine³⁵ ayağının zencirine. Tüm hasta olan anne bacılarımıza, kızlarımıza, kardeşlerimize, gelinlerimize hepsine şifa nasip eyle. Her kes de bir ağızdan amin derlerdi.

Bu kadar. Daha kalan ne sualınız olsa Allaha umut yine de gücüm yetene cevab veririm Allah`ın yardımı ile.

R. D Çocukken oynadığınız oyunlardan hangileri hatirınızda kalmış ve onları hangi biçimde oynuyordunuz? Onu açıklamalı çekilde söyleye bilir misiniz?

K. K Kısmet olur Allah`ın yardımı ile söyleyem.

³⁴ sehiyi salim.

³⁵ Künde-şiş

Bazen oyunlar diyorlar, ne bileyim gayış götürdü, aşık aşık ve b. Bunları kimden müsahibe alırsanız söyler. Ama ben iki oyun hakta söyleyeceğim. Hala biri de aklıma gelirse konuşma sırasında o da aklıma gelse inşaallah söylerim.

Biz iki oyun oynardık. Birine diyorduk couz ağacı, birine diyorduk cüce gözü. O couz ağacı beş kişi, on kişi bir ekib olurdu futbol ekibi gibi. O biriler de aynı yedi kişi idi. Bir kaleci, kalede durdu. İki ile üç savunma. Dört ile beş orta hücumçu. Şimdi örneğin başlayanda, o ekib ki seçildi, önde dayandı. Ortadan bir tane topu atardılar yukarı, düşerdi yere. Ekib giderdi, hangi ekib götürse hotkey şeklinde pas verirdi bir birine. Yani kim kazanardı çok güzel.

Ama cüce gözü tamam güzel bir oyundu. Örneğin yine seçilerdi beş kişi, altı kişi, on kişi ekib düzelirdi. Püşk atılırdı, kim olacak deye.

Biri Türkün meseli³⁶ durardı metenin³⁷ üstünde, merkezin birinde. O taraftan gelen kardeşlerden biri gelerdi bunu götürüp gitmeğe. Diğer biri de elini gözlük gibi dayardı gözüne. Götürülen kardeşe bu merkezde duran kardeş diyordu. Kardeşim, seni kim götürdü? O düzgün cevap verseydi merkezde duranların canı kurtulurdu. Deseydi örneğin filankes doğru olurdu.

Ya da doğru demese götürüb onu takım arkadaşına bırakardı, gelirdi. İkincisini götürürdi. Daha bu gözükdü de, kim götürdü. İkinci bir kişi gidende görüldü kimin götürdüğü. Haber alırdı ki yoldaşım seni kim götürdü? Filankes. Doğru olmasa bu da giderdi. Böyle yavaş yavaş bulunmadıkca oyunu kayb ederdi.

Bu kadar, aklımda kalan bu kadardı. Şimdi ama bilmiyorum vallah hoşunuza gelir, gelmez siz bilirsiniz.

R. D Çok sağ olun. Bu gerçekten de çok güzel oldu. Bizim isteğimiz sizi incitmek değil tabii ki. Sizi çok yormayacak. Sizin bildiğiniz, aklınızda kalan ne

³⁶ Türkün meseli- Türkün meseli ifadesi yan manalar da veren cümlelerde kullanılır.

³⁷ Mete-merkez yer anlamında söylenir.

vardısa eminim ki söylediniz. Ve bu çektiğiniz zahmete göre size teşekkür ediyorum.

Allah sizden razı olsun.

K. K Ben de teşekkür ediyorum tüm dinleyenlere. Eğer konuşmamda, nitkimde bir kusur olursa daha bu müzahibedir de.

R. D Estegfurullah.

K. K Nitkimde, konuşmamda kusur olursa onu bağışlarlar. Ve eyer bu ilmi işte de Allaktan bir tane arzum var bir kardeşim evladı gibi. Kardeşim öz kardeşim değil ama dostum.

Meslek okulunu falan bir yerde okumuşuz. Yani bir birimize kardeş söylemişiz. Derler ki gidib amcandan müzahibe almısan, seni savunmuş. Yok peşe mektebini bir okumuşuz, komşu köyde yaşamışız. Samimiyyetimiz de olub. Allah senin bu zahmetini boşa vermesin. Allah güç versin, başarılar nasip etsin. Sonrakı ilmi işinde de Allah ömür verse, yaşasam gücüm neye yetse yardım ederem.

R. D Bir daha minnetdarım, çok sağ olun, var olun.

K. K Sağ olun

Bölüm 3

FOLKLORİK ÖGELER

3.1 Hikaye

Destan, masal, efsane ve fıkra gibi anlatmaya dayalı türlerden olan halk hikâyelerinin Türk halk edebiyatı içinde önemli bir yeri vardır. Hikâye kelimesi ilk defa IX. yüzyılda al- Cahiz tarafından kullanılmıştır. Kelime, genel olarak “anlatma, benzetme, tarih, destan, kıssa, masal, rivayet” anlamlarına gelir. Ülkemizin önde gelen çeşitli ansiklopedilerinde hikâye kavramı üzerinde durulmuştur. Genel sözlüklerde de yukarıdaki tarifin benzerlerini görmekteyiz. Hikâye anlatma ve dinleme geleneği çok eskilere dayanır. Önceleri Asya’da görülen hikâye anlatma ve dinleme geleneği daha sonra bazı kıtalara da yayılır. Bu geniş coğrafyanın içerisinde önemli bir yeri olan Türkler’de ise hikâye anlatma ve dinleme, ilk törenlerde karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa şölen/şeylan törenlerinde hikâyenin anlatıldığı, insanların bu hikâyeleri dinleyerek vakit geçirdiklerini biliyoruz. Bu durumu Özdemir Nutku, “Hikâye anlatmanı kaynağına gidersek, eski Türk boylarının av törenlerinde şiirin ve ozanın ne kadar önemli bir yeri olduğunu saptarız. Eski dönemlerde, bu avların mutluluk ve bolluk getirmesi için büyücülükle ilgili şiirler söyleyen din adamı-ozan görünümünde şiirler söyleyen kişiler vardı. (Nutku, Meddahlık ve Meddahlık Hikâyeleri, 1997:11)

Hikâye kavramı başlangıçta Arapçada kıssa ve rivayet anlamlarında kullanılmıştır.. Daha sonra eğlendirmek amacıyla taklid anlamında görülürse de,

hikâye gerçek veya hayalî olayların, maceraların özel bir üslupla nakil veya tekrarı demektir.(Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, 1986: 444)

Alman Türkolog Otto Spies ise, daha çok sevgi konulu halk hikâyelerinden hareket ederek, halk hikâyesini “Bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceralar› anlatan masal.” olarak tanımlamıştır (Sakaoğlu, Halk Hikayeleri, 2011:5).

3.1.1 Esnek esnek getirir, hayıf sana ahırdaki.

Bir gün bir adamın evine bir adam misafir geliyor. Ev sahibinin karısı gelen misafire düzgün bir şekilde sofraya açar, evde olan ne varsa misafire ismarlar. Misafir gelen adam yemeğini yer, bir az ev sahibi ile sohbet eder. Akşam olduğundan ve yolun da yorgunluğundan adam esnemeğe başlar. Gelen misafir esneğince ev sahibinin karısı da esner. Adam önce ne olup bittiğini anlayamıyor. Daha sonra bir kaç defa aynı şekilde misafirin esnemesini ve az sonra karısının da esnemesini görünce ev sahibinin aklına kötü şeyler gelir. Zann eder ki bunlar aralarında bir işaretle konuşuyorlar. Karısını dışarı çağırır ve ahıra götürür. Karısının ona ihanet ettiğini düşündüğü için ahırda karısının başını kesiyor. Eve gelir ve misafirle oturuyor. Az sonra misafir yine esnediğinde ev sahibinin kendisi de esnemeğe başlar. Bir kaç kere bu tekrarlandıktan sonra ev sahibi yaptığı hatayı anlar. Ama malesef geç kalıyor. Ve orada bu sözü söylüyor.

Esnek esnek getirir, hayıf sana ahırdaki.

Bu hikaye bizim Alıkasımlı köyünde anlatılır.

(Kaynak Kişi: Suceddin Memmedov)

Uzum uzume baka baka kararır misali, karşılıklı esneyen kişilerin zincirleme sürekli esneyeceğini anlatır hatta anlatmayla kalmayıp, "esnek esnek getirir, esnek köstek getirir, bizim avrat samanlıkta başsız oturur" şeklinde bir meselide bulunmaktadır.

Rivayet olur ki bir adama uzak diyarlardan bir arkadaşı misafir gelir. Adam arkadaşının bir güzel ağırlar yedirir içirir. Sabah sofrada bakar, bir karısı esnemekte, bir kaşısındaki arkadaşını. Bunlar gece uyumamış beni aldatmışlar diyip kafasında kurduktan sonra samanlıkta yakaladığı karısını öldürür. Eve gelir arkadaşının karşısına oturur, arkadaşını bir esner iki esner dayanamaz oda esner. Sonra anlar ki karısını boşa öldürmüştür. Arkadaşını ile karısı sadece birbirlerine bakıp bakıp esnemiştir.

"esnek esnek getirir

kasnak kasnak getirir

odun aldım kavradım

ne kaçmadın avradım"

3.1.2 Kurnaz köpekle kurt'un hikayesi

Bir gün bir kurt bir köye gelir. Köyün girişinde bir köpekle karşılaşır. Kurt düşünüyor ki, köpeğin koku bilmek kabiliyetini kandırarak ondan alsın. Kurt köpeğe söyler. Sende uzaktan koku almak yeteneği vardır, benimse gözlerimin ışığı çok kuvvetlidir. Sen bana koku almak yeteneğini ver, ben de sana gözümün ışığını vereyim. Kurnaz köpek düşünüyor. Ben eğer buna koku bilmek yeteneğimi veririm köyde olan hayvanları bu yeteneği ile avlar. En iyisi ben bunu kandırayım der. Ve kurta söyler. Sen önce bana gözünün ışığını ver, ben de sana koku bilmek yeteneğimi vereyim. Kurt hemen kabul eder. Kurnaz köpek kurttan gözünün ışığını alır ve aldığı gibi de kurttan kaçır, uzaklaşır. o günden sonra köpeğin hem koku bilmek kabiliyeti kendine kalır hem de gözleri geceleri de iyi görür.

(Kaynak Kişi: Rza Rzayev)

3.1.3 Reddime kurban olum, bu redd benim reddimdi

Yaşanmış olay

Köyde bir kıskanc adam her gün evden işe giderken kapının önüne kum döker ve ayağını kuma basarak ayak izini bırakır. Adam düşünür ki eve başka biri gelirse bu iz ya bozular ya da başka bir iz daha düşer. Ve her gün evden işe giderken bu işi yapar. Her gün de geri döndüğünde kendi ayak izinin bozulmadığını görür ve her gördüğünde de şunu söyler.

Reddime kurban olum, bu redd benim reddimdir.

Kaynak kişilerden biri ile tababet ilmi ile ilgili konuştuğumda sonda bunu anlattı. Bu hikaye ilçenin Alıqasımlı köyünde yaşanır.

(Kaynak kişi: Süceddin Memmedov)

3.1.4 Tuz eken aile

Yaşanmış olay

Köyde her kes bir işle meşkul olur. Kimi buğday eker, arpa eker, kimi soğan, potates, kimi de diğer yiyecekler. Fakat köyde bir aile hiç bir iş yapmazmış.

1. Redd-ayak izi

Yazın, kışın evde otururlarmış. Bu ailenin İrağın Şam şehrinden akrabaları varmış. Onlar da üç senede bir develerine binip bu köye gelir, bunların tuz ihtiyaçlarını veriyormuşlar. Uzun yıllar bu böyle devam etmiş. En son aile büyüğü eşine, çocuklarına demiş. Bakın, köyde her kes bir şey eker ve zamanı gelince de taze taze alıp yerler. Biz neden tuzu bu kadar bekletiyoruz? Hazır ekin zamanı gelmişken biz de elimizde kalan tuzu ekelim ve günü geldiğinde biz de taze tuz toplayalım. Evde her kes babanın lafını dinlemiş ve hepsi çiftliye gitmiş. Köy insanları şaşırılmışlar. Bu aile de çalışıyor yani?

Kısacası bunlar da sabahtan akşama her kes gibi çalışmış yeri kazmış ve tuzu sepererek üstünü toprakla kapatmışlar. Akşam olunca aile eve geri dönmüş. Baba çocuklarına demiş. Aferim çocuklar, bu gün iyi iş çıkardık. Biz bunu daha öncesinden yapmalıydık.

Zaman gelmiş, gün yetişmiş. Aile gelmiş çiftlik sahasına. Bakmışlar ki her kes ne ekmişse bitmiş ama bunların tarlasında kara topraktan başka bi şey yok. Baba düşünmüş, belki yanlış şekilde ektik. Belki tuzu böyle ekmiyorlarmış. Ailenin morali bozulmuş. Bunların tarlasına yakın olan tarlalarda çalışan gomşuları sormuş. Gomşu, neden senin tarlanda bi şey bitmedi? Ama siz geçen ekinde ailece sabahtan akşama çalışmışsınız. Baba söylemiş, gomşu, ilk defa idi ekin yaptığımız, belki o yüzden bir şey bitmedi. Gomşuların dikkatini çekmiş toprakta hiç bir şeyin olmaması ve adama sormuşlar. Sen ne ektin ki hiç bir tanesi de bitmedi. Adam cevabında, gomşu, biliyorsunuz bize Şam şehrinden üç yılda bir tuz getiriyor akrabalarım. Biz de düşündük ki elimizde olan bir tek tuz var ve biz de onu ekelim. Olayı anlayan gomşular bunu sağda solda anlatınca o aileye tuz eken aile yahut da tuz ekenler adını vermişler.

(Kaynak Kişi: Süceddin Memmedov)

Bu hikaye de kaynak kişinin sohbetin sonunda anlattıklarındandır. Olay ilçenin Alıqasımlı köyünde yaşanır.

3.1.5 Tenbel gelin ve kayın ana

Yaşanmış olay

Bir gün gelin, kayın ana gecenin geç saatine kadar mutfakta oturmuşlar. En son uykusu gelen kayın ana ayağa kalkmış ve geline şöyle söylemiş. Kızım, ben uyumaya gidiyorum. Sen de uyumadan önce pencereyi kapat, perdeyi çek, ışığı geçir ve mutfağın kapısını da kapatıp kendi odana geçer, uyursun. Kayın ana

gidip uyumuş. Gelin düşünmüş, ben bu kadar işi nasıl yapacağım, hem de tek başına. Çok düşünmüş, taşınmış görmüş ki yok, bu kadar işi yapamayacak. En son pencereyi, perdeyi aşık bırakmış, ışığı geçirmemiş ve mutfaktan çıkmadığına göre kapıyı da açıp kapamaya ihtiyaç olmadan oradaca uyumuş.

Sabah kayın ana geldiğinde görmüş ki gelin mutfakta uyuyor. Sakin bir şekilde gelini uyandıran kayın ana ona sormuş. Kızım, geceni burada mı uyudun? Gelin utanarak geceni mutfakta yatdığını söylüyor. Kayın ana bunun nedenini sorduğunda ise, gelin şöyle söylemiş. O kadar işi yalnız başına nasıl yapa bilirim deye kendime sorduğumda üşendim ve en iyisi buradaca uyuyayım dedim.

(Kaynak Kişi: Tamaşa Rzayeva)

3.1.6 Bana onbirinci sınıfın sorusunu sordunuz

Bir gün Celilabadın ilçe orta okulu müdürü öğretmenleri ve öğrencileri başına toplamış ve eğitim şube müdürünün son, yani onbirinci sınıfları teftişe geleceğini demiş. İşin kötü tarafı da bu ki onbirlerin derse ilgileri ve hazırlıkları yokmuş. Yapılan toplantı sonucu karara almışlar ki dokuzuncu sınıfta derslerine iyi çalışan birini onbirler ile aynı sınıfa alıp onu onbirinci sınıf öğrencisi olarak gösterebilirler. Aynı zamanda çocuğa anlatmışlar ki teftişe gelecek olan müfettişe dokuzda okuduğunu söyleme. Sınıf hocası ve tüm çocuklar meseleyi anlamışlar.

Eğitim müşavirinin geldiği gün çocuk onbirler ile aynı sınıfta oturmuş. Müfettiş bir kaç soru sormuş ve her defasında bu çocuk tüm soruları cevaplamış. En son bir soru daha sormuş ve soruyu anlamayan çocuk bir anlık kendini kaybetmiş ve müfettişe “hocam, siz bana onbirinci sınıfın sorusunu sordunuz” demiş.

Müfettiş meseleyi anlamamış ve söylemiş ki maşaallah, hem derslerine iyi çalışan biri hem de çok hazır cevap biri.

Teftiş sonucu okuldan memnun ayrılmış ve bu mesele geniş kitlede anlatılmaya başlanmıştır.

Hetta biri diğer birine bir soru sorduğunda yahut da birinin yapmak istediği bir şeyi başka birisi ona yapma dediğinde adam bunu söyler. Sen bana onbirinci sınıfın sorusunu sordun ki.

(Kaynak Kişi: Adil Novruzov)

3.1.7 Ayaktan bileme iyidir

Bu hikaye Celilabadın bir çok köylerinde anlatılır.

Bir kadın varmış. Onun bir oğlu ve bir kızı varmış. Evlatlarını evlendirmiş ve yıllar sonra kendisi yaşlanmış. Evde sıkılınca yaşlı kadın oğlunun evine gitmiş. Kadının gelişinden pek de hoşnut olmayan gelin pişirdiği pilavdan kayın anasına az vermek için tabağın içine bileme taşı koymuş ve üzerine bilav koymuş. Kayın anasının eşi ile arasının bozulmasına müsaade etmeyeceğini bilen gelin bu konuda rahatmış.

Kadın bir kaç kaşık yedeikten sonra bakmış ki tabağın dibinde bileme taşı var ve sesini çıkarmadan “evladım, bana yeter ve daha fazla yeyemem” demiş.

Ertesi gün kadın kızının evine gitmiş ve bu kes de damadı gelişinden hoşnut olmamış. Yemek sofrası kurulmadan önce damat bir koyun kesmiş ve ayaklarının birini saklamış. Yemek sofrası kurulduğunda damat kayın anasına işittirmek amacı ile eşine seslenmiş. Koyunun dört ayağı olması gerekiyorken neden üç ayağı var. Biri nerede?

Meseleyi anlayan kadın ayağa kalkmış ve şu cümleyi söylemiş.

Ayaktan bileme iyidir.

(Kaynak Kişi: Tamaşa Rzayeva)

3.2 Fıkralar

Fıkralar esas olarak dinleyiciyi güldürmek içindir. Buradaki ana hedef sosyal veya bireysel eksikliklerdir. Halk kültüründe kahkaha bağlamında kavramsal araştırmaların yerini alan fıkralara ilişkin Bakhtin'in görüşü şöyledir: “Dünyanın ve insan yaşamının çifte algısı kültürel gelişimin en erken dönemlerinde ortaya çıkmıştır. Kahkaha kültürünün fıkralarının şekillendirilmesi Orta Çağ'la daha yakından ilgilidir. Azerbaycan'ın fıkralarında da birçok kilit unsur bulunsa da, çoğu zaman Orta Çağ'ın sosyal ve kültürel yaşamının bir göstergesi olarak anılır. Oryantal folklorun folklorunda lider bir rol oynayan Mulla Nasreddin'e (Hoca Nasreddin, Hoca Nasreddin) ve ortak anekdotlarımızı iyice araştırmış olan T. Ferzaliyev'e göre sadece Azerbaycan değil, Farsça veya Çeçen olsun, farketmez, her şeyden önce bir halk imgesi, bir halk sanatı ürünüdür. (Farzaliyev, Azerbaycan halk fıkraları,1971:120)

3.2.1 Arka koltukta oturanın kim olduğunu ise anlayamadım

Bu olay seksenli yıllarda Azerbaycanın Sovyetler döneminde yaşanmıştır. Celilabad ilçesinin başkanı İbrahim Qurbanov'dan Bakü'ye yani Merkezi Komite'ye acil gelmesi istenmiştir. İ. Qurbanov şoförüne arabayı hızlıca sürmesini ve onu kısa zamanda Bakü'ye ulaştırmasını emr etmiştir. Ardından kendisi arka koltukta oturmuş ve araba hareket etmiştir. İlçeyi çıktıktan sonra arabanın hızının az olduğunu anlayan başkan Qurbanov şoföre “daha hızlı gidemez miyiz?” diye, sormuş. Şoför ise cevabında, “sayın başkanım, az ileride polis kontrolü vardır.”

Başkan az sonra yeniden sormuş “çok yavaş gidiyoruz. Daha hızlı olmaz mıyız”. Şoför bu kez “sayın başkanım, az ileride polis karakolu vardır” diye cevap vermiş. Sinirlenen başkan arabayı durdurmasını emr etmiş. Ve kendisi

şöför koltuğuna geçmiş, şöför ise arabanın arka koltuğunda oturmuştur. Yüksek hızla hareket eden araba Salyan ilçesinin polis karakolunun önünden geçtiğinde yüksek hız polis amirinin dikkatini çekmiş ve bir polis görevlisini arabanın arkasından takip etmesini ve arabayı durdurmasını emr etmiştir. Salyan Bakü yolunda polis görevlisi arabaya yetişmiş ve arabayı durdurmasını söylemiş. Araba durduktan sonra arabaya yaklaşan polis görevlisi önce kendini takdim etmiş ve tayin edilen hız limitini aştıklarını bildirmiş. Çok az zamanı kalan başkan Qurbanov hiç lafa girmeden başkanlık kimliğini polis görevlisine göstermiş. ve bunu gören polis yaptığı hatayı anlamış. “Özür dilerim, sayın başkanım, gide bilirsiniz.”

Karakola dönen polis görevlisine amiri “ o adam kim idi” diye sormuş. Cevabında “sayın amirim kesin anladığım şöförünün şehir başkanı olması idi. Arka koltukta oturanın kim olduğunu ise anlayamadım.

(Kaynak Kişi: Adalet Salman)

3.2.2 Siz yeyiniz, biz her gün yiyoruz

Bir gün Alikasımlı köy orta okuluna Celilabad ilçesinden eğitim müfettişi teftişe gelmiş. Gelen eğitim müfettişini memnun yola sala bilmek için teftiş sonucunda köy orta okulu müdürü Ağareşit İsparov evine yemeğe davet etmiştir. Okul müdürü şehirde olmadığını düşünerek köy tavuğu kesmiş, müfettişe ismarlamış. Fakat müdürün kendisinin yemek yemediğini gören müfettiş müdüre “sayın müdürüm, siz neden yemiyorsunuz”? Müdür A. İsparov ise cevabında “sayın müfettiş, siz yiyiniz, biz her gün yiyoruz” şeklinde cevap vermiş.

(Kaynak Kişi: Süceddin Memmedov)

3.3 Masal

Halk anlatmaları adını verdiğimiz türlerin içerisinde en eskisi hiç şüphesiz masallardır. Dinleyiciyi inandırmak gibi bir iddiası olmayan, yapısında kalıplaşmış ifadeler bulunan, “masal anası”, “masal ninesi” adı verilen kadınlar tarafından anlatılan hayal ürünü anlatmalara masal denir. Aslında masal, bir milletin aynasıdır. Bu aynada bir milletin folklorunu, kültürünü, inancını, hoşgörüsünü, maddi kültürünü bulabiliriz. Böylece de geçmişimizi anlatarak geleceğe ışık tutarız. Masal kelimesinin aslı Arapça meseldir. Kelimenin bugünkü anlamı almasının 100-120 yıllık bir geçmişi vardır. XIX. yüzyılın başına kadar bunun kısza, dâstân, hikâye, vb. kavramlar kullanılmakta idi. Türk dünyasında masal karşılığı olarak daha çok dört kavram kullanılır. Bunlar, Türkiye ve Balkanlarda, “mesel”, “masal”, “hekât”, “hikâye”; Kuzey ve Güney Azerbaycan ile Kafkasların büyük bir kısmında “nağıl”; Hazar Denizi’nin doğusundaki Türk ülkelerinde (Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Uygur Özerk Cumhuriyeti) ise “ertek”, “ertegi”dir. Halk edebiyatının anlatmaya dayanan türleri arasında yer alan masallar, sözlü kültürümüzün en güzel örneklerindedir. Kitle iletişim araçlarının fazla yaygınlaşmadığı dönemlerde; hoşça vakit geçirmenin en iyi yolu idi. Bir anlatıcı, bir de dinleyici kesimi olan masallar, farkına varmadan ahlak derslerini aldığımız veya verdiğimiz anlatmalardı. “Bir varmış”la başladığında hayal olduğuna inanılan, fakat bir süre sonra gerçekmiş gibi kabullenilen, uzun kış gecelerinin bu tatlı anlatılarında, “onlar ermiş...” diye başlayan son cümlesiyle kötülerin cezalandırıldığı, iyilerin ödüllendirildiği görülürdü. (Sakaoğlu, Halk Masalları,2013:3)

3.3.1 Yazılan yazı bozulmaz

Hamam hamam içinde,

Kalbur saman içinde.

Deve delleklik eyler,

Eski hamam içinde.

Biri varmış, biri yokmuş. Bir gün bir ülke'nin padişahı vezirini de yanına alıp ava çıkmış. Saraydan çok uzağa kadar atlarını çapan şah ile vezir bir ormana varmışlar. Avlarını avladıktan sonra geceleme için bir küçük eve yaklaşmış ve kapısını çalmışlar. Ev sahibi bir çobanmış. Çoban bunların şah ile vezir olduğunu anlamamış. Şah ev sahibine selam verdikten sonra ona sormuş. Allah misafiri kabul ediyor musun? Çoban “allaha da kurban olum onun misafirine de” demiş. Bunlar geceni burada misafir olmuşlar. Çobanın karısı da hamile imiş. Gecenin bir saatinde vezir gülümsemiş. Şah bunu görünce vezirine sormuş. Neden gülümsedin? Vezir önce “bir şey yoktur, şahım”, demiş. Şah “eyer söylemezsen başımın tacına yemin olsun seni saraya geri döndüğümüz gün idam ettiririm” demiş. Vezir durum böyle olunca şaha söylemiş.

Şahım, evinde misafir olduğumuz adamın bir oğlu dünyaya geldi az önce. Ve sizin de bu gece bir kızınız doğdu. Allahın kaderleri yazan meleği onları bir birlerine yazdı. Şah “nasıl olur, o bir çoban, ben ise bir şah, olur mu böyle bir şey”? deye sormuş.

Vezire olacaklar önceden belli oluyormuş.

Şah vezire emr etmiş. Bu çocuğu sabaha doğru götür ve yüksek kayaların birinden aşağı bırak. Vezir de şahın emri üzerine sabaha doğru çocuğu yatağından almış ve şahın da söylediği gibi, yüce kayaların olduğu köye gelmiş. Fakat vezirin yüreği sızlamış. Çocuğu aşağıya doğru atamamış. Düşünmüş ki,

buraya bir yere bırakırsam zaten açlıktan ölecektir. Düşündüğü gibi de yapmış. Fakat çocuğun yüzünde bir ben varmış. Bu vezirin aklında kalmış.

Bu köyün de çobanı köyün koyunlarını bu kayalıklarda otlatıyormuş. Bir gün çoban köye döndüğünde bir yaşlı kadın çobana “ayıp deyil mi, bizim geçinin südünü sağmışsın” demiş. Çoban yemin etmiş ki benim haberim yok bu işten. Ama yarın bu mesele her ne ise çözerim demiş. Yarın çoban yine hayvanları aynı yere götürmüş ve bu kes iyice bakmış kadının geçisine. Görmüş ki geçi sürüden ayrılıp kayalıkların başına doğru tırmanıyor. Çoban da geçinin ardınca sakince yürümeğe başlamış. En son görmüş ki, geçi bir çocuğu emziriyor. Meseleyi anlayan çoban bir az bekliyor ve çocuğu alıp sevincek bi şekilde evine dönüyor. Çünkü onun da evladı olmuyormuş. Karısına durumu anlatmış. İkisi de seviniyorlar. Uzun yıllar geçmiş ve çocuk büyümüş. Babasına yardımcı olması için köy kahvesinde çalışmaya başlamış.

Yine de bir gün şah, veziri ile vatandaşların içine çıkmış, sıradan insanlar gibi kahveye gelmişler. Aynı kahvede çalışan genci vezir görmüş, ilk gördüğünde yüzündeki benden tanımış, yine de gülümsemiş. Bu kes yine de şah sormuş. Neden gülüyorsun? Vezir önce söylememiş. Şah yine de başının tacına yemin edince vezir korkmuş ve durumu anlatmış.

Şahım, yıllar önce evinde misafir olduğumuz çobanın bir oğlu doğmuştu ya, hani kayalardan aşağı atmamı istemiştiniz. O zaman yüreğim sızladı el kadar çocuğu kayadan bırakmaya. Ve nasıl olsa açlıktan ölür deye kayaların arasında bir yere bıraktım. Nasıl hayatta kaldığını bilmiyorum.

Şah düşünmüş, nasıl yapa bilirim ki bu gencin boynunu vurdurayım. Çünkü kendisi bir şah ve bu yazıyı bozup kendinin istediği bir şekilde yazmak istiyormuş. Bir mektub yazmış. Yerimde vekaleten oturan şah, bu gencin

boynunu vur ve aslanlara yem et. Yazığı mektubu da bu gence verip onun eli ile göndermek kararına gelmiş. Ve genci yanına çağırmiş. Evladım, Şu mektubu ũlke'nin padiŐahına götüre bilir misin? Genç adam kabul etmiş ve yola koyulmuş. Şahın sarayına kadar durmadan yürüyen genc saray'ın bahçesinde uykuya dalıyor. O sırada Şahın kızı bahçeyi geziyormuş. YeŐil çimler'in ũstnde yakışıklı bir gencin uyuduğunu görmüş. Ona yaklaştığında cebinde bir mektubun olduğunu fark etmiş. Okuyayım mı, okumayayım mı, diye önce bir düşünmüş. Daha sonra mektubu amaya karar vermiş. İlk baktığında yazının babası'nın hattı olduğunu anlamış. Mektupta yazılanları okumuŐ. OĞlana ilk bakıŐtan aşık olan kız öldürülmesine gnl razı gelmemiş. Kızın da hattı babası'nın hattı ile aynıymış. Kız mektubu yırtıp atmış ve yeni bir mektub yazmış.

Yerimde olan Şaha. Bu mektubu getiren genci benim kızım ile evlendir.

Mektubu yazdıktan sonra gencin cebine koymuş. Uykudan uyanan genc oğlan saray kapısında duran kapıcıya yaklaŐıp mektubu Şaha vermeli olduğunu söylüyor. İçeri gecen oğlan mektubu Şaha veriyor.

O gün tüm ũlkede bayram oluyor. ũ gün ũ gece dyn yapılır. Her kesin keyfi yerine geliyor.

Şah seferden döndüğünde genc oğlanı sarayında görüyor . Yerinde oturan Şaha kızarak soruyor. Neden bu gencin boynunu vurmadin? Ben onu ldrmeni emr etmiştim. Yerinde oturan Şah ise mektubu Şaha gösteriyor. Şahım, bu sizin hattınız değil mi? Şah bakıyor ki hatt onun hattıdır. Fakat o bu kelimeleri yazmamıştı.

En son anlaşılıyor ki mektubu yeniden yazan Şahın kendi kızıdır. Şah çok düşünüyor, nasıl oldu da bu yazıyı deĐiŐemedi. Şah da en sonunda durumu kablleniyor ve genci kendi yerine layık görüyor.

Onlar yedi yere geçti, biz de yiyip devre geçek.

Gökten üç elma düştü. Biri benim, ikisi de masalı anlatanın.

(Kaynak Kişi: Süceddin Memmedov)

3.4 Günümüzde de kullanılan bazı folklor ürünleri

Deyimler

İtle ilgili deyimler

İt itdiğini unuttur, sümsünmeğini unutmaz. (sümsünmek burada başı boş gemek anlamındadır.

İt aşu gibi karışub. (ortalık karışık olanda da söylene bilir)

İtin arka ayağı. (kötü adamlara söylenir)

İt motaldan el çekiyor, motal itten el çekmiyor. (biri diğeri birini incitir, onunla uğraşır ve en son ondan uzak durduğunda ama uğraştığı adam gibip de onunla yeniden uğraşmaya başladığında böyle denir)

İt itin ayağını basmaz. (kötü olan adamlar bir birilerine kötülük yapmaz adeta)

İt burun. (biri başka birinden hazm etmediğinde ve aynı zamanda burnunun görünüşü de bir az değişik olanda ona hakaret amaçlı denilen bi söz.

İt uşağı. (küfür)

İt hürmeden çomağını gösterme. (köpek havlamadan çomağını gösterme)

İt hürer, karvan keçer. (it hürür, kervan yürür)

İte kurta muhtaç oldum. (kötü adamlara muhtaç olan biri söyler)

İtten de bir ekmek borçluyam. (borcu çok olan adam söyler)

İt hırsız. (eline geçen her şeyi çalan adama denir)

İt ulayan yer. (uzak yer anlamında)

İt ölen de. (geçmiş zamanda)

İt it adamlarla başabaş olmaq. (işu dürüst olmayan adamlardan geçen biri söyler)

İtle kedi gibidirler. (bir birini hazm etmeyen, bir biri ile hep uğraşan kişilere denir)

İt sülalesli. (iyi olmayan birine söylenir. Aynı zamanda küfür olarak da geçiyor)

İt diş. (dişi büyük olan birine denir. Genellikle o adama sinir olan biri söyler)

İt itdiyinden el çekmez. (kötü niyetli adamlar niyyetlerinden vaz geçmez anlamındadır)

İt günündedi. (yaşayışı ve giyim, kuşağı düzgün olmayan birine denir)

İte çomağı göster, dur kenarda. (kötü niyetli adam`a bir söz söylediğinde bin türlü söz söyler anlamında kullanılıyor)

İtdi, kurtdu bizdendir. (yakın, akraba birisi kötü olduğunda uzak tutmak olmaz anlamında söyleniyor)

İte, ata, avrata itibar etme. (deyim)

Seni it gibi kayb ederim. (seni burdan yok ederim anlamında ama yanı zamanda it gibi demesi hem de genellikle iti uzak yere bırakırlar ki evin yolunu bulmasın ve bu da o anlamdadır)

İt otu, bağa yaprağı. (boş, anlamsız konuşan birinin söylediği sözler)

Seni görüm itle yatasın. (bu beddua olarak geçer)

Koyun gibi başını aşağı salma. (başını yukarı kaldırmadan yürüyen birine de söylenir)

Koyun otlatan. (ilmi bilgisi olmayan, eğitimsiz birine söylenir)

Koyun sürüsü. (hakkını, hukukunu bilmeyen, aramayan bir sürü adama da söylenir)

Koyun oğlu koyun. (genellikle küfür etmek amacı güder)

Kör koyun gece otlar. (işini zamansız yapan birine söylenir.)

Dağ başında güneşim. (bunu adeta yaşlı adamlar söyler. Anlamı ise her an dünyadan gide bilirim)

Kadının kazandığı ekmek kapının başından asılmış zembile benzer, girdiğinde de başına değer, çıktığında da. (kadın kazandığı parayı dile getirir anlamında söyleniyor)

Oynun olsun. (biri gülmeli bir ehvalat söylediğinde dinleyenlerden biri güldükden sonra söyler)

Eli boş, götü yaş geldi üstüme. (birini bir işin arkasından gönderdiğinde işi becermeden geldiğinde söylenir)

Suyu süzüle süzüle geldi. (gitdiği yerden pişman dönen birine söylenir)

Oğlan geldin yoksa kız geldin? (kız istemekden gelen birilerine sorulur. Eğer kızın yahut da ailesinin razılığını almışlarsa o zaman oğlan geldik söylerler. Eyer razılık almadan dönmüşseler o zaman kız geldik derler)

Gitdiğin yerden yarıyasın. (geline edilen dua. Düştüğün yerde mutlu olasın)

Gelin gelin olmasın, gitdiği ev gelin olsun. (her hangi bir hata ettiğinde kaynanası hataya göz yumsun anlamına geliyor)

Gelin oğul yarıdır,

Oğul yadigarıdır.

Gelin ocağa çeker.

Bağda güle bakarlar.

Kız değil altındı. (ahlakı güzel olan kıza söyleniyor)

Kıza bini bakar, biri alır.

Kız kaldıkca altına döner.

Kız evi, naz evi.

Anasına bak kızın al, arşınına bak bezin al.

Oba kalktı göçmeğe, gelin durdu sıçmağa. (zamansız iş yapan birine söyleniyor.

Örneğin yemek yeniyorken ev süpüren geline, kıza da söyleniyor)

(Kaynak Kişi: Tamaşa Rzayeva)

Dualar

Suyun soğuk, ekmeğin bişmiş olsun.

Oğullu, kızlı olasın. (evlat sahibi olasın)

Oğulla obalı, (obalı akrabalı, yakınlı) kızla komşulu olasın.

(Kaynak Kişi: Tamaşa Rzayeva)

Atasözleri

Kızın dövmeyen dizin döver.

Kız yükü, duz yükü.

Anası gezen ağacı kız dal dal gezer.

(Kaynak Kişi: Tamaşa Rzayeva)

Düğünde söylenen şiirler

Düğün akşamı geldiğinde akraba, komşu kızların geline söylediği şiir.

Yetişdi toy akşamı,

Durun yandırın şamı¹.

Geline bezek vurun,

Gelir oğlan adamı.

Ay kız, toyun mübarek,

Oğlan toyun mübarek.

Düğün günü gelinin belini kırmızı lentle bağlayanda bu şiir söylenir.

Anam, bacım kız gelin,

Eli, ayağı düz gelin.

Yedi oğul isterim,

Birce tane kız gelin.

Esnek esnek getirir hayıf sana ahırdakı

1.Şam-mum

(Kaynak kişi: Tamaşa Rzayeva)

Bölüm 4

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Azerbaycan ve Türkiye'nin farklı yörelerinin kendine özgü farklı folklor ürünleri vardır. Halk oyunları, halk tiyatroları gibi folklor ürünlerinin bazılarını Türkiye'de bulunan halk oyunları ile karşılaştırdıkta farklılıkların yanı sıra benzerlikler de dikkat çekiyor. Nevruz gelenekleri ve Nevruz bayramında oynanan Kos Kosa gibi halk oyununu Karagöz'e benzeten bir çok araştırmacı vardır.(Nağıyeva,1990'dan günümüze Türkiye ve Azerbaycan edebiyatının karşılıklı etkileşimi, 2017:204)

Azerbaycan atasözünü Türkiyeli birinin anlaması veya Anadoluya has atasözünü Azerbaycan Türkünün anlaması çok kolaydır. Araştırmacılar, "Ağıl yaşta değil baştadır"- "Akıl yaşta değil baştadır", At ölür meydan galar, igid öler ad san galar"- "At ölür meydan kalır, igid ölür şan kalır" gibi çok sayıda örnekler üzerinde durmaktadırlar.

Yapılan bu araştırmada da bir çok folklor ürününün Türkiye halk edebiyatına yakın öğelerin olduğu kanaatine varılmıştır. Araştırmada öncelikle kayda geçmeyen, derlenip toplanmayan, hiç bir yerde yayımlanmayan deyimler, halk oyunları, masal, hikayeler ve fıkralar, ve halk hekimliği metodleri vardır. Kaynak kişinin konuşması bittiği zaman ses kayıt cihazları kapatıldığı için ses kaydı alınmadığı ancak yazıya geçirilmiş "tuz eken aile", "reddime kurban olum, bu redd benim reddimdi" gibi hikayeler ve kayda alınan oyunlar, gelenek görenekler, deyimler, dualar beddualar ve s. ile zengin bir malzeme ortaya çıkarılmıştır. Kaynak

kişilerin vasıtası ile ulaşılan, derlenmiş bu halk ürünlerinin çoğu hiçbir yerde daha öncesinde yazıya alınmamıştır. Ağızdan ağıza, dilden dile anlatım yolu ile geçen ve günümüze kadar ulaşan bu mirasın ortadan kalkmaması, unutulup gitmemesi için kaynak kişilerin çoğu yaşlı insanlardan seçilmiştir. İlçeye başka ilçelerden gelen farklı kültürlerde dikkate alınmıştır. Çoğunlukla ilçenin insanları'nın kültürü ile kaynayıp karışmalar da yine az da olsa farklılıklar ile karşılaşıldı.

İlçenin farklı köylerinde, ilçede yaşanmış olaylar zamanla fıkra ve masal olarak anlatılmağa başlamış ki onlara da yapılan araştırmada yer almıştır. Bu araştırmanı özellikle folklor üzerinden yapılmıştır. Çünkü tek bir gerçek var, o da yaşlı insanların belleğinde kalan bilgileri dünyadan göçtüklerinde kendileri ile götürüyor olmalarıdır. Maksat onlardan bu bilgileri alıp gelecek nesillere ulaştırmaktır.

Halkın mayası da, söz sanatı da

Nine dilindedir, dedelerdedir.

Yukarıda gösterilen iki mısradaki da söylendiği gibi büyükler ile konuşmanın tam da maksadı bu idi. Özellikle deyimlerin büyük çoğunluğu yalnızca Celilabad ilçesinde geçiyor. Örneğin rahmetli dedemin söylediği “kadının kazandığı ekmek kapı'nın başından asılan zenbile benzer, girdiğinde de başına deyer, çıktığında da”. Bu ifade ile başka hiçbir yerde karşılaşmadım. Diyer deyim ve halk edebiyatı ürünlerinde ise benzer ve farklı yanları dikkat çekiyor. Bunu da örnek olarak masalı öncelikle göstermek olur. Aynı zamanda deyimlerde de bu belirgin bir şekilde ortaya çıkıyor.

Kaynak kişilerden Süceddin Memmedov'un tebabetle ilgili anlattıklarından bunu da anladım ki, günümüzde de kullanılan ilaçların içeriğinde onun anlattığı bitkilerin adları geçiyor. Bu da o demek ki Celilabad ilçesinde bu bitkiler vardır.

Sözlü kültürümüzde bir köyden başka köye geçerken ufak tefek farklılıkların olduğu dikkat çekiyor. Farklılıklarla bir çok yerde karşılaşıldı.

Özellikle Azerbaycan'ın batı bölgelerinde ninnilerin söyleniş biçimi ile C. ilçesinde söylenen ninniler arasında da ufak tefek farklar vardır.

Laylay dedim yatasan

Qızıl güle batasan

Qızıl gülün içinde

Şirin yuxu tapasan.

Başka bölgelerde ise üçüncü mısradaki “ gül yastığı içinde” şeklinde geçtiği halde C. ilçe'sinde üçüncü mısradaki “qızıl gül gölgesinde” şeklinde geçmektedir. Araştırma boyunca çocukluktan bu yana görülen, tanışılan, akılda kalan bütün bilgilerden de faydalanılmıştır. En önemlilerinden biri de kaynak kişilerden Hanegah köyünden olan tarihçi Rza hoca'nın yaptığı en son araştırmanı da ilk olarak bu çalışmada belirtilmiştir. Celilabad'ın tarihinin bu güne kadar yedi bin yıl olduğu kabul edilmiş ancak Rza hoca'nın araştırması sonucu yedi bin yıl değil, dokuz bin yıl olduğu ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

Azərbaycan Toponimlərinin Ensiklopedik Lüğəti, (2007), (1. Cilt) Bakü: Şərq Qərb Yayımevi,

Chauhan, Y. (2013), *Jean de La Fontaine'in Biyografisi*, Ontario: Toronto Üniversitesi Kütüphanesi

Elçin, Ş (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Eroğlu, T. (1999), *Halk Oyunları El Kitabı*, İstanbul: Gazi Üniversitesi Basımevi

Farzaliyev, T. (1971), *Azərbaycan xalq latifələri*. Bakü: Elm Yayınları

Kazımbeyoğlu, S. (2005), *Seidiyyə*, Bakü: İlim ve Təhsil Yayınları

Qasımov, M. (2014), *Cəlilabad`ın tarixi, etnonim və topagrafiyaları*. Bakü: Qanun Yayınları

Nağıyeva, N. (2017), *1990`dan günümüze Türkiyə və Azərbaycan edebiyatlarının qarşılıqlı etkileşimi*, İstanbul: Hiperlink Yayınları

Nutku, Ö. (1997), *Meddahlık ve Meddahlık hikayeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

Sakaoğlu, S.(2011) *Halk Hikayeleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi

Sakaoğlu. S,(2013) *Halk Masalları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, (1982),(1.Cilt), İstanbul: Cem Yayınları

İnternet Kaynakları

Beş taş oyunu nasıl oynanır hakkında bilgi, (2012) <https://www.bircokbilgi.com/bes-tas-oyunu-hakkinda-bilgi> (13.04.2019)

Genel Hatlarıyla Azerbaycan Halk Edebiyatı, (2010)
<http://azerbaycan.dilededebiyat.net/genel-hatlariyla-azerbaycan-edebiyati/genel-hatlariyla-azerbaycan-halk-edebi> (20.07.2019)

Gelenekler ve Görenekler – Kayseri, (2013)
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kayseri/kulturatlasi/gelenekler-ve-gorenekler> (02.03.2019)

Mirzazade, A. (2017), *Muğ an etnonimi ve topografyaları hakkında*.
<http://inform.az/index.php?newsid=25199> (05. 07. 2019)